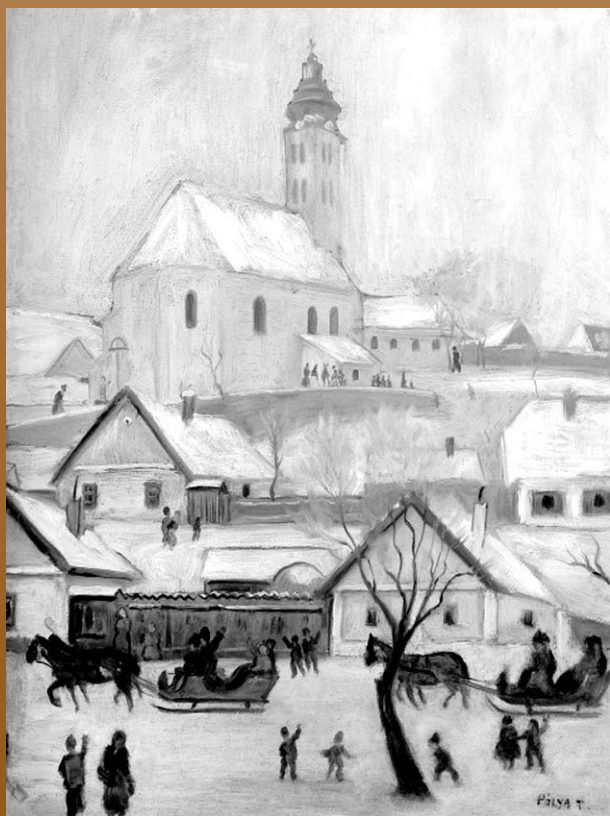

Édes Anyanyelvünk

2014. DECEMBER

XXXVI. ÉVF. 5. SZÁM

Pólya Tibor: Szolnoki tél

A TARTALOMBÓL:

Büky László:
Gondolkodószerék

Gerstner Károly:
*Szinonimakényszer –
kényszerszinonimák*

Minya Károly:
Trendi a retró

Kulcsár István:
Harkiv, Baki, Szakartvelo

Kemény Gábor:
*Képzelt levélváltás
egy szolgáltatóval*

Pölcz Ádám:
A pragmatikus Babits

Balázs Géza:
Nyelvészfilmek

**Születésnap beszélgetés
a 80 esztendő
Pomogáts Bélával**

**És: kiadványok,
nyelvi események, rejtvények,
új szavak**

2015-től változik az Édes Anyanyelvünk terjesztése

Tisztelt Olvasóink!

Az Édes Anyanyelvünk hírlapárusi terjesztését 2015-től a csekély forgalom és a nagy költség miatt megszüntetjük. Egyúttal jelezzük, hogy több könyvesbolttal kötünk szerződést lapunk friss és régebbi számainak árusításáról.

Az Édes Anyanyelvünket 2015-től csak azoknak a szövetségi (egyesületi) tagjainknak tudjuk küldeni, akik 2014. december 31-ig rendezik tagdíjukat (vagyis még 2014-ben befizetik a 2014. és a 2015. évi tagdíjat). Nyomatékosan kérjük, hogy legkésőbb 2014. december 31-ig utalják át a Szövetség számlájára (OTP 11705008-20132015) a tagdíjat – 2000, ill. 1500 forintot –, az esetleges elmaradást, illetve, ha lehetőségük van rá, felemelt tagdíjjal támogassák egyesületünket. A banki utalás közlemény rovatában tüntessék fel, hogy mely évre rendezik a tagdíjukat! Akik a jelzett határidőig befizetik a tagdíjat, azok 2015 februárjától a megjelenés napján postaládájukba kapják a lapot. Akik késlekednek a fizetéssel, azok csak a befizetést követő második-harmadik hónaptól kaphatják meg a lapot, visszamenőlegesen nem juthatnak hozzá, mert a lap példányszámát az előfizetők és a tagdíjfizetők számához igazítjuk.

Természetesen továbbra is mód van bármely postahivatalban, postásnál külön is előfizetni lapunkat (1250 Ft/év).

Sokak kérésére igyekszünk ebbe a lapszámba csekket is tenni, de jelezzük, hogy a sok ezer csekk elkészítése tetemes összeg, valamint egy-egy csekkes befizetés esetenként több száz forintos terhet ró az egyesületre, ezért a tagdíjfizetésnek ezt a módját a továbbiakban nem tudjuk vállalni. Mindenkit kérünk a banki átutalásra (számlavezető bankjában, elektronikus úton vagy ismerős segítségével), ez utóbbi esetben a közlemény rovatban tüntessék fel, hogy kinek a tagdíjat rendezik és mely évre/évekre.

A tagsággal, a tagdíj rendezettségével, a postai kiküldéssel 2015-től Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak foglalkozik.

Tartsanak velünk 2015-ben is!

A szerkesztőség

Pólya Tibor (Szolnok, 1886. április 25. – Szolnok, 1937. november 29.) magyar festő, grafikus. Tanulmányait az Iparművészeti Főiskolán kezdte Budapesten, majd több évig Münchenben és Párizsban képezte magát. 1912 és 1919 között állandó tagjává vált a szolnoki művésztelepnek, ugyanakkor a kecskeméti művésztelepen is megfordult.

Impresszionista stílusban festett táj- és alakos képeket. Könyveket is illusztrált, például Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes műveit. Ötletes plakátterveket, reklámgrafikákat, karikatúrákat is készített, amelyekkel nagy sikere volt a képes és művészeti folyóiratokban, a Nyugatban is jelentek meg grafikái.

1917–1924-ig minden évben volt kiállítása az Ernst Múzeumban. 1925-ben és 1928-ban Amerikában járt, s a Kossuthszobor leleplezése alkalmából New Yorkba utazott küldöttség útgáról albumot adott ki. Az 1930-as években a szolnoki művésztelepen élt, annak egyik vezetője volt.

TARTALOM

Büky László: <i>Gondolkodószerk</i>	3
Gerstner Károly: Szinonimakényszer – kényszerszinonimák	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Tábori, alapító- és búcsúlevel	5
Minya Károly: Trendi a retró	6
Kemény Gábor: <i>Nem lehet egy napon (vagy lapon?) említeni vele</i>	7
Kovács József: Szondi „kettő” apródja	7
Kulcsár István: Harkiv, Baki, Szakartvelo; <i>Bubis vagy mentes?</i>	8
Pölcz Ádám: A pragmatikus Babits	9
Dóra Zoltán: <i>Durrantott a váci színház</i>	9
Holczer József: Az értelem derékba tördelése	10
Mészáros Imréné: Tűzön-vízen, röviden	10
Kemény Gábor: Képzelt levélváltás egy szolgáltatóval ..	11
Láng Miklós: Javítsuk ki!	11
Málnási Ferenc: Egy százéves erdélyi vers üzenete ...	12
Balázs Géza: Nyelvészfilmek	13
Simon Eszter: Finnugor nyelvű közösségek támogatása online tartalmak létrehozásában	14
Hujber Szabolcs: www.manyszi.hu	15
2014 Lőrincze-díjasai: Koltói Ádám és Raátz Judit ...	16
Grétsy László: Erdélyi Erzsébet helynévtörténeti könyvéről	17
B. G.: Olvasónapló. Jó kezdésnek jó hagyás a vége ...	18
B. G.: Születésnap beszélgetés a 80 esztendőss Pomogáts Bélával	19
Hírek – tudósítások	20
Pontozó	22
Keresztretjtvény	23
Új szavak, kifejezések (82.)	24
Kemény Gábor: Utolsó oldal	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, Fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását az Emberi Erőforrások Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Művészeti Akadémia,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési Bank segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)
Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mondAT Kft.

Gondolkodószék

Bizonyára sokan ismerjük és tudjuk fejből azt a verset, amelyik ekként kezdődik: Egész úton – hazafelé – / Abban gondolkodám: / Miként fogom szólítani / Rég nem látott anyám? Mielőtt folytatná magában a kedves olvasó, nézze csak meg, nem írtam idézőjelet a szövegdarab elé és után. Figyelmes olvasás után arra is rá lehet jönni, hogy csak így írva járnak idézőjelek Petőfi Sándor 1844-ből való versrészletéhez: „Egész úton – hazafelé – / Azon gondolkodám: / Miként fogom szólítani / Rég nem látott anyám?” (Füstbement terv). A nagy költő nem „abban”, hanem *azon* gondolkodott. A rosszul idézett szövegnek ezt a különbségét magyar szakos egyetemi hallgatóim túlnyomó többsége nem észlelte, sőt számosan a verset sem ismerték (a bolognai mintájú egyetemi oktatási rend nagyobb dicsőségére).

A magyar nyelv értelmező szótárában, amely mintegy fél évszázada készült, megtalálható az ilyesféle kifejezés, amelynek jelentését, használatát így írták le: „az időnek, értéknek vagy mértéknek valamilyen mennyisége irányítja gondolkodását, tervezését; számít: *Dolárban gondolkodik, évszázadokban gondolkodik, nagy tételekben gondolkodik*”.

A népben és nemzetben gondolkodás mint kifejezés – amely manapság is föltűnik az úgynevezett politikai gondolkodók nyelvében – egy jeles prózaíró tollából ered a XX. század első feléből.

Olyan szó is van nyelvünkben, amely a gondolkodás helyére utal: *gondolkodószék*. Hasonló fölépítésű a *szakállszárító*, amely valaha a férfiút ékesítő szőrzet szárításának helyét jelölte – valójában képtelen. Ugyanis a varak kapuja közelében lévő szakállszárítón az éppen szolgálaton kívüli katonák, örök szoktak volt üldögelni. Az Erdélyi szótörténeti tár 1821-ből való egyik adata így írja le ezt az ülőalkalmatosságot: „a Kapu előtt kívülről mind két felől vagyon két kised ereszecke avatag sendely fedél alatt ezen ereszeknek alyai és mindenek oldalai bé vagynak deszkázva mind a kettőben végi vagyon egy szakáll szárító karos deszka pad”. Az itt üldögelőknek fejmosás után alkalmasint hajuk, szakálluk is megszáradhatott.

Honfoglaló eleink a *szék* szót a bolgár-török nyelvből kölcsönözték. Bizonyára lécvázás székről van szó (már az egyiptomi fáraók korában is megvolt ez a fajta ülőbútor). A Szent Ferencről szóló történetekben olvasható a Jókai-kódexben: „Szent Ferenc felhága az predikáló székre”. Szent Margit 1274. évi legendájából ismeretes egy vak besenyő családapa, aki széken üldögel. Efféle székek nem maradtak ránk a korai időkből. A becsapolt lábú, deszkaülőkével és -támlával készített székek a XVII. századtól terjedtek el; ezeket virágos mintákkal díszítették, faragták. A köznyelv *parasztszékeknek* mondja az ilyeneket.

Nagyon valószínű, amint a magyar bütortörténészek írják, hogy kezdetben népünk körében is méltóságjelző szerepe lehetett a székeknek. Megemelt széken számos

nép körében a nagy méltóságú személyek ülhettek. A latin *tronus* is ezt példázza. A kényelmet, a fenséges elhelyezkedést a karfák szolgálták és szolgálják. Marchiai Jakabnak – a magyarországi huszitizmus elleni harc vezetőjének, pápai küldöttnek – megörződött a XV. század derekán készült karosszéke. A módos falusi gazdák ülőbútoraik festésével, faragványaival is jelezték rangjukat a falu társadalmában. Hazánk alföldi és erdélyi részén a XVIII. századra széles körben elterjedt az a fajta karosszék a városi-mezővárosi parasztpolgároknál, amelyet *búsulószéknek*, *öregszéknek*, *parancsolószéknek*, de leginkább *gondolkodószéknek* neveztek.

Az utóbbi években a *gondolkodik valamin* helyett mind gyakrabban hallhatjuk, olvashatjuk ezeket a más-

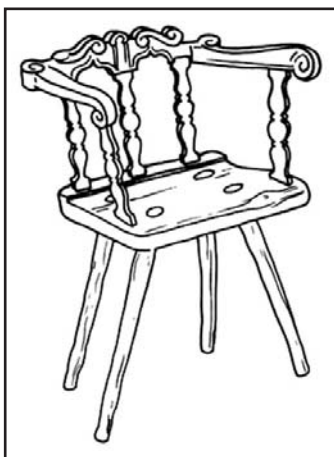
féle vonzatú szerkezeteket: „Akik *faültetésben gondolkodnak*, érdemes a telepítési tervek elkészítésére pénzt áldozniuk.” – „Cégünk új, zöldmezős *beruházásban gondolkodik*.” Némelykor mulatságos megnyilatkozásokra lelhetünk: „Nem *gondolkodtak bennem* mint színészben.” – „Jövőre is megrendezük a sütőtökfesztivált, új *tökökben gondolkodunk*.” Nemrég egy szellemes falragasz így buzdított kocsisárlásra: „Kovács úr új *autóban gondolkodik*”, s a nevezett urat valóban gépkocsiban lehetett látni a képen. Efféle reklámszöveget a világhálón is lehet találni: „Ha új *autóban gondolkodik*, érdemes át-gondolnia, hogy milyen márkába in-

vesztál be.” (Átgondolnia helyett inkább *meggondolnia* kellene; egyébként az *investál* önmagában, a *be* nélkül is 'beruház' jelentésű.)

Míg a *gondolkodik* ige vonzatának változását tapasztalhatjuk, más igék használatában az is észlelhető, hogy elveszítik a hozzájuk rendszeresen kapcsolódó határozót vagy tárgyat, vagyis a vonzatot. Az *alakít* ige rendszerint *alakít valamin* szerkezettel jelenik meg a beszédben: „Kitűnő színészünk *alakította* Bánkot a darabban.” Hasonló a *domborít* ige is: „Péter a mellét *domborítja*”; a *teljesít* ige is vonzatos (*teljesít valamin*): „Kéréseidet *teljesítem*.” Ugyanakkor számos példa van ezeknek az igéknek vonzat nélküli használatára: „Még *alakítani* is tudott a kis selyma” (Mikszáth Kálmán), a mai használatból: „Már megint *domborítottál* a vizsgán?” – „A csapat jól *teljesít*.” A Mikszáth-példa 1880-ból való, tehát a jelenség, a változás nem vadonatúj. A nyelvi változások sebessége nagyon változó, a vonzatok kialakulása vagy át-alakulása is ilyen. Sylvester János már 1538-ban megírta, hogy a *féllek téged* szerkezet a latin nyelv mintájára alakult, a magyarban a *fél* ige *valamin*-től vonzatot kíván. A szerkezet nem terjedt el széles körben, jobbra az irodalmi nyelv élt vele: „Örökké dicsérvén az *Urat féljétek*” – olvasható Balassi Bálint egyik istenes énekében. „[Senki] ne is *félje*, míg nem ér oda, *romlását*” – írta Zrínyi Miklós a Szigeti veszedelemben. Petőfi Sándor is élt ezzel a formával: „Mit nekem hab, mit nekem vész! Én nem *félem haragját!*” (A bujdosó).

A gondolkodószékben hajdani uraimék aligha az igék vonzatairól gondolkodtak. Azok, mint annyi nyelvi jelenség, a széles körű használati szokások révén olyanok, amilyenek.

Büky László

Szinonimakényszer – kényszerszinonimák

A nyelvi oktatásnak szerves része az írásbeli szövegalkotás – legyen szó akár az anyanyelvről, akár valamilyen idegen nyelvről. Tudjuk, hogy ezt sokféle szempont irányítja: a téma, a célközönség, a szövegalkotó szándékai és hasonlók. Nagyjából ezek határozzák meg a nyelvi közlés módját, vagyis a stílust. Az elhivatott tanítók, tanárok az általános iskolától kezdve akár az egyetemig is igyekeztek, igyekeznek különféle tanácsokat adni, hogy egy-egy szöveg a megfelelő stílusban születhessen meg. Az ilyen tanácsok között szerepelni a szövegalkotó igyekezzon elkerülni a szóismétléseket, amit leginkább a rokon értelmű szavak, másként szinonimák használatával lehet elérni. A Nyelvművelő kézikönyv első kötetében olvashatjuk a következőt: „Az igénytelenség, a stilisztikai érzék hiánya vagy a figyelmetlenség botlásokat okoz mindennapi fogalmazásunkban” (650), majd alább egyebek mellett ilyen botlásként tárgyalja a szóismétlés kérdését is.

Alapvetően nincs is kivetnivaló ebben, de mint az életben, úgy a nyelvhasználatban is a tanácsok, szabályok nem körültekintő követése okozhat stílusbeli

**„a portugál
váratlanul luzitán lesz,
a francia pedig gall”**

botlásokat, sőt akár a mondanivaló értelmét is nem kívánt módon befolyásolhatja. Médiafogyasztóként gyakran

olyan érzésem van, mintha a sajtómunkások egy része a szóismétlések kényszerű kerülésének nyűgében élne, ennek következtében pedig a helyettesítőnek tekintett rokon értelmű szavak nem megfelelő használatával éppen ők „botlanak”. Ebben a tekintetben a legfőbb gondot az okozza, hogy a szinonimák általában nem csupán jelölnek egy-egy tárgyat, cselekvést, elvont fogalmat. Mint tudjuk, a legtöbb esetben (sőt, valószínűleg minden esetben) az ilyen szerepükön túl a rokon értelmű szavak valamilyen érzelmi, hangulati, más nyelvhasználati jegyeket is tartalmaznak, ezért egy-egy szinonimasor tagjai nem mindig alkalmasak arra, hogy egymást helyettesítsék – példákat nem is említek, hiszen ilyeneket mindenki ismer.

A következőkben inkább néhány olyan részletet mutatok be a nyomtatott vagy hangzó médiából, amely a szóismétlések kerülésének mélyen gyökerező „tilalma” következtében nem megfelelően megválasztott rokon értelmű szó használatával okoz stílusbeli zavart.

Egy büntetőeljárásal kapcsolatban a következőt olvashattuk egyik napilapunkban: a vádlottak „elfoglultnak találják a páros ügyét korábban tárgyaló X. Y. bírónót.” A tudósítás a következő mondatból folytatódik: „Az ítések tegnap a fiatalokat korábban ismerő szomszédokat, barátokat kérdezték ki.” Olvasóim nyilván máris tudják, hogy ebben a mondatban az *ítész* a „kulcsszó”, tudniillik a – szerintem – ide nem való szó. Mit is jelent az *ítész* a Magyar értelmező kéziszótár szerint? A szócikkben ezt olvashatjuk:

’(Mű)bíró, kritikus’ – de nagyon fontos, amit a szó „használati értékéről” ír a szótár: elavult, ma irodalmi, gyakran gúnyos. Nos, mindezen jelentés- és stílusjegyek alapján teljesen elhibázottnak tartom az említett bírósági tudósításban az *ítész* szó használatát, hiszen nem műbírálatról van szó, ráadásul a tudósítás hangneme lényegében semleges, vagyis sem nem irodalmi, sem nem gúnyos. Az okot tudni vélem: két sorral feljebb már szerepelt a *bírónő* szó, ezért az újságíró (vagy a szerkesztő) mindenképpen kerülni akarta egy olyan szó használatát, amelyben szerepel a *bíró* vagy *bíróság*. Kétségtelen, hogy minden bíró ítélt is az eléje került ügyekben, de tevékenysége nem azonos egy műalkotást megítélő *kritikus*éval, régiesen szólva *ítész*ével.

Két évvel ezelőtt egy rádióműsorban sörrel hizlalt *japán szarvasmarhákról* esett szó. Néhány mondatnál később a riporter ezeket az állatokat „*nippon négy lábúak*”-nak nevezte. Mondhatnám, a „négy lábúak” mint helyettesítő szó, még hagyján – de a *nippon* szerintem vaskos melléfogás. Egyrészt ilyen melléknév nincs a magyarban, csupán a távol-keleti szigetország nevét szokták *Nippon* alakban emlegetni – véleményem szerint szintén a kárhozottat szóismétlés elkerülésére. Másrészt a műsor hallgatóit is megzavarhatja a tartalom megértésében ennek a szónak a használata. Az ilyenfajta helyettesítés különösen jellemző a sportrovatok munkatársaira. Bizonyára sokan találkoztak már azzal, hogy a *portugál* váratlanul *luzitán* lesz, a *francia* pedig *gall*. Ezek jobbára történelmi vonatkozású, legfeljebb régies megjelölések: mai helyzetre való alkalmazásuk véleményem szerint gyakran stílustöréshez vezet.

Egy újságcikkben egy olyan programról esik szó, amelynek keretében városi fiatalok egy bizonyos időt falvakban töltenek, miközben részt vesznek a mezőgazdasági munkákban is. A szövegben szerepel az is, hogy a *kalandvágyó fiatalokra* számos különlegesség is várt. Ezt követően meghökkenve olvastam a következőket: „A program célja, hogy a *kalandoroknak* személyes példákön keresztül mutassa be a mezőgazdaság működését [...]”. Hogyan kerül ebbe a szövegekörnyezetbe, egy pozitív tartalmú hírbe a *kalandor* – ráadásul nem is egyszer...? Természetesen a szóismétlés „kötelező” (vagy tévesen annak értelmezett) elkerülése végett. Az értelmező kéziszótárban ez áll a *kalandor* címszónál: pejoratív, tehát rosszalló használatban „Üzelmekbe gátlástalanul belevágó, pénzt, sikert, hatalmat hajhászó személy”. Nos, az említett fiatalokra mindez nagy valószínűséggel egyáltalán nem jellemző – de a szerző sikeresen (?) kivédte azt az esetleges szerkesztői rosszallást, hogy a szóismétlések miatt unalmas a stílus...

A példákat – sajnos – még bőven sorolhatnám, de az eddigiekből is látható a véleményem: a szóismétlést nem mindig célszerű elkerülni, annak megvan a tartalmi és stílári lehetőségei és korlátai egyaránt. Tévesen értelmezett erőltetése, a szinonimahasználati kényszer pedig sokszor éppen olyan „botlásokat okoz mindennapi fogalmazásunkban” (ahogy fentebb olvashattuk), mint amilyeneket éppen elkerülni igyekszünk.

Gerstner Károly

Miért érdekes?

Tábori, alapító- és búcsúlevél

Ezúttal rovatomban két stílusgyakorlatot teszek közzé. Műfajuk leginkább levél, még inkább levélféle. Az első néhány éve egy nyári táborban született. Olvasgattam a középiskolások és egyetemisták által készített tábori újságokat, és kijegyzeteltem belőlük az új diáknyelvi kifejezéseket. Azután egyszer csak összeállt a szavakból és a kifejezésekből egy levél: Levél a táborból. Felolvastam a rádióban. Annyira megtetszett a Magyar Színház egyik művészeinek, hogy elkérte, több helyen elszavalta, s azóta szárnyra kelt, idézgetik. Új címet is kapott, s hozzám már így érkezett vissza: Otthon mizu? – A másik írás a Bertha Bulcsu-émlékdíj kuratóriumának felkérésére született (Alapító- és búcsúlevél). Nyelvi esszét kértek a Balatonról. A tartalmon túl a kikötés csak annyi volt, hogy ne haladjon meg a 2000 leütést. Én is a Balaton szerelmese vagyok, anyag volt bőven. Kicsit félve állítottam össze a mai Balatonra jellemző szót, attól tartottam, hogy meglepetésükben visszautasítják. Azonban úgy látszik, hogy megnyerte tetszésüket, mert 2014. szeptember 7-én ezért az írásomért a balatonfüredi Anna Grand Hotelben átvehettem a Bertha Bulcsu-émlékdíjat: Mezey Katalintól és Cserép Lászlótól. Utóbb Szakonyi Károly, a kuratórium tagja is gratulált. A szöveget a díjátadókor Oberfrank Pál, a Veszprémi Színház igazgatója olvasta fel – igen nagy átéléssel, és sok tekintetben számomra is új hangsúlyokkal. A közönségnek tetszett, keresték a helyi kiadványban, de nem volt benne. Ezért most itt adom közre. Tekintsék mindkét levél-féleséget stílusgyakorlatnak, s ha gondolják, költsék tovább! Az Élet egyébként mindenképpen tovább alakítja.

Balázs Géza

Otthon mizu?

Emlékszel, apu: a táborból elég durván paráztam. Kérdeztem is, mibe fáj ez nektek, hátha nem kellene. Szerencsére voltak ott különleges arcok. Andrással rögtön spanok lettünk, mindig megmondta a tutit. Általában a régi táborozók lespanoltak az újjakkal. Ott volt aztán Kátya, bevállalós csajszi, lazán beugatott mindenkinnek. Már a vonaton kiszúrtam, hogy cool, és még nincs is 14 éves. A csoportban sem volt feszítő a kora miatt. Kamilláztam, amikor bemutatkozott.

Volt egy másik srác is: képzeld, még a nagyjja is infós. Egyszerre két játékot tol a gépén. A játék király. Elmagyarázta, az a jó az i-s cuccokban, hogy a fájljaidat ide-oda tolhatod az ilyen-olyan kütyüiden két kattintással. Szerencsére tudja, hogy a gép nem kockulásra való. Nekem is ilyen kéne karira. Big lájk!

Képzeld, apu: voltak tábori sztorik. Például a szerkók. A virágos nadrág és a szivecskés napszemcsi a raj. Csipáztuk egymás dizájnját. Egyik nap metál lady, másik nap emo. Volt egy beatboxos srác, vágód, aki a szájával tud pufogni. Egyszer a folyosón leesett rólam a törcsi, beflasheltem, hogy meglátnak, de gyorsan elszivárogtam, szerencsére senki se kamillázott. A fiúk egymásnak azzal adtak, hogy tolj pár felülést vagy hasprést, s a tábor végére a hasad kockás lesz. Persze ez ellen hatott a hágy-más-zsiroskenyér kombó, amit esténként a konyhásnének kikészítettek, mi meg betoltuk a cuccot. Bár tök gáz volt, hogy kevés volt a menzatáp, ami figyelt a tényérodon. Volt egyszer egy zsír parti, szénné effektezett zenével. Nagyon adta!

Dúlt a love a táborban, de kérdés, meddig tart egy ilyen flash. Az ötödik nap reggelére már nincs olyan újonc, aki ne pacsizott volna le valakivel. Pedig annak is nehéz, akinek már volt valakije... A tábor előtt együtt lógatták a lábukat, andalogtak by night, egy csapatban tolták az ipart. Viszont elég para tíz napig mellőzni azt, akit alaptól mindennap látsz. De skippeljük a témát!

Minden minutumban csekkoltuk a telót és rengeteget chateltünk a fészen. Akinek volt egy home-made facebookja, fullra felturbózta vele az életét. A srácok mobilokon nézegették a baricsajszis fotókat, volt aki itt lőtt jó képet a csajokról. Távkapcsolatban élni nem easy... Hogy mi volt még? Egész nap pörög-tünk az újságra. Képzeljétek, volt nyugiszoba, könyvekkel, azóta csipázom Radnótit. És Bulgakov műve sem egy csillámpónikkal megtűzdelt lájkblog. Általában sok csopifogi volt, meg műsor-mustra, a veterán-spanok mondták, hogy folytatjuk majd a sajtófeszkon, meg jövőre. Hát ez volt a szitu... Otthon mizu?

Alapító- és búcsúlevél

(Tihanyi alapítólevél, 1055)

balatin (Balaton), sumidzs (Somogy), tichony (Tihany), fuk (Fok), füenyés (Fővényes), nadzsú aszah fejú reá (Nagy aszó fejéig), sár feü (Sárfő), fechérváru reá menech chodu utu reá (Fehérvárra menő hadiúttig)

A következő szövegek megzavarhatják egyes olvasóink nyugalma. Elolvasásukat semmilyen korosztálynak nem javasoljuk!

(Nagyon Balaton, 2014)

szórakoztató Balaton, nagyon Balaton, exkluzív strand, bulifürdőzés, élményhétvége, bulizós hétvége, a fürdőholmi mellé készítsenek be az esti szórakozáshoz illő ruhát is, esténként swing, blues és funky, nép- és cigányzene, frizbidobás, pecás célzóverseny, mikrocelebek, ismert DJ-k, hazai rock- és metálcsapatok, tribute-ok mozgatják meg a népet, legcsajosabb este, kerékpáros a nordic walking túraútvonal a Nagyberekben, Balaton-átúszás

legedenibb hely, balatoni riviéra, zorall sörölimpia, Balaton Bike Fest, Nagyon Zene Fesztivál, BalatonSound

gasztrohétvége, palacsintafesztivál, gombócfesztivál, süllő-fesztivál, keszegfesztivál és dixie-olimpia, Jókai-napok és bablevesfőző verseny, olaszrizling éjszakája, murcifesztivál, hepiend-fesztivál, sör-pálinka kombó, főtt kuki, a Balaton söröződjé, borozdája, kolbászdája, lángosdája

szép időnk van, SZÉP-kártyát elfogadunk

Manna nélkül nincs Balaton

Kék Hullám, Katica és Tekergő vonatok – közvetlen eljutási opciókkal

Csobánc vagy Révfülcsi, ha badacsonytúrázik, fel lehet könyözni magam normál jeggyel? :-))

youtuber, felnézek a facebookomra, wifi, QR-kód

Balatoni Játszadalom, BalatonZöldvár, Siófolk fesztivál, Csopakabana, Zami, Badi

új turisztikai szuperblog: a Balaton körbeciklizhetősége, folyamatosan kerékpározhatóvá tétele, megjelenésében és üzemeltetésében is ökotudatos szálloda, spa-részleg magas minőségű kínálat, szárazföldi vízi mentő

a pillanat, amikor megpillantod a Balatont

az érzés, amikor belecsoobbansz a tóba

Kajcsizz palcsit Balcsin!

Okézzuk le, hogy faszás legyen!

Szép napot!

Evvan.

(Tihanyi búcsúlevél, 2055)

...

**„Rozsda, piszok, jaj neked,
Pyroxit a végzeted.”**

Trendi a retró

A retró kifejezés nagyon gyorsan gyökeret eresztett a magyar nyelvben, mi több, divatossá vált. Van retrósztár, retrórádió, retrószállás, retróautó, sőt retrószerelem. (Mivel a retró előtag lassacskán önálló főnévvé, sőt melléknévvé válik, már írható külön is: retró szállás, retró autó, retró szerelem stb.)

Miért ne lehetne a reklám is retró? Ki ne emlékezne a közelmúltból a pécsi kesztyűre, a Nem megmondtam, hogy bontott csirkét hozzá!-ra vagy a Skála Kópéra? Evezzünk még távolabbi vizekre, azaz korábbi időkbe, és nézzük meg, hogy az Új Idők szépirodalmi, művészeti, képes hetilap és kritikai szemle milyen hirdetéseket tartalmazott. Előtte annyit érdemes elmondani, hogy e lap szerkesztője Herczeg Ferenc volt. A szépirodalmi képes hetilap első száma 1894. december 18-án jelent meg. Többnyire a „népnemzeti”, konzervatív beállítottságú vidéki értelmiségiek (tanítók, jegyzők, orvosok, papok) érdeklődésének megfelelő cikkeket, társasági híreket, divatfotókat és irodalmi alkotásokat közölt, de volt családi és gyermekrovata is. Munkatársai nagyrészt a modern irodalmi törekvésektől elzárkózó írók voltak, de mindenki helyet kaphatott itt, aki akart, csak a tehetség számított.

Az 1932. év (ez volt a harmincyolcadik évfolyam) újévi számában többek között a következő írások olvashatók: Herczeg Ferenc: Bizonyítékok hiányában, Zilahy Lajos: A lélek kialszik, Beke Manó: A százéves Tentamen.

S most következzenek a reklámok az eredeti helyesírással: „Diványátvetők, összekötők, ágyelők, függönyök, falvédők, padlószőnyegek óriási választékban olcsó áron kaphatók a Torontáli Szőnyegházban.” A diványátvetői igazi archaizmus, a jelentése: ágytakaró.

Hirdetést kapott a művészet is: „Dr. Plank Bella tánc-és mozdulatművészeti iskolája.” „BARÁTJA lesz Önnek a zongora, mely gondjait elűzi, örömét fokozza, de csak akkor, ha szerkezete ellenállóképes és hangja szép. BÜSZKE lesz Ön is, ha lakását MUSICA-zongora díszíti. SIKE-REIRE nem kell e magyar gyárnak hivatkoznia, mert hangszerei magukért beszélnek. Megbízható szerkezetű, elsőrangú hangszert legolcsóbban a MUSICA zongoragyárban.”

A mai akció vagy árelőny szónak akkoriban a latin megfelelője járta: „1932 január 1-től rendkívüli Ágynemű occasió Székeley Jenő fehérmű és vászonáru üzletében”. A Régi szavak szótára alapján az okkázio jelentése többek között alkalmi vétel vagy eladás, olcsó kiárusítás.

A hölgyek meghatározó, karcsúsító ruhadarabja sem maradhatott ki a sorból: „Tökéletes fűző! Tökéletes alak! Francia fűzők, speciális melltartók, harisnyatartók, gyógyfűzők stb. »Lady« fűzőszalon.” A rím és a rejtélyesnek tűnő megfogalmazás felkelthette az érdeklődést: „Rozsda, piszok, jaj neked, Pyroxit a végzeted.” „Érdeklődhet, hogy az öt lámpás 7050-es Orion-rádió miért hizelegte be magát ott is, ahol eddig rádióról tudni sem akartak.” Az egészség, a szépítkezés és a fogyókúra már akkor is megjelent a hirdetésekből: „A nő ezerféle bája az őszüléssel kezd el-tűnni. A Heinzel Mannchen Physichrom hajelixir a legmagasabb korig megakadályozza az őszülést.” „Vigyázzon a családjára s tartson otthon 40 filléres PILAVIN tablettát, mert ennek tengersós s fenyőillatos gőze felülmulthatatlan a belégzésre.” „MAIGROLAX gyomor tea. Soványító kuránál nélkülözhetetlen.” „Anyák! Kisgyermeküket KUFFLER lisztel táplálják!” „Hajszálakat nyomtalanul kenőccsel, (nem depilator), szeplőt, ráncot és minden arctisztátalanságot eltávolít, ingyen tanácsot ad Kovácsné kozmetikája.”

Mindenféle retró ruhák, retró műsorok, retró képek, sőt retró burgerek. Stílusosan szólva: trendi a retró. Vajon megtörténhet ez a reklámokkal is?

Minya Károly

Nem lehet egy napon (vagy lapon?) említeni vele

Egy régi kedves barátom és sporttársam azt kérdezi, melyik a helyes(ebb) ennek a szólásunknak a két, egyaránt használatos alakja közül. Utánanéztem a dolognak, és kiderült, hogy az interneten is lázasan vitatkoznak erről. Egy nyelvhelyességi tanácsadó honlap röviden elintézi a dolgot azzal, hogy – a Magyar értelmző kéziszótárra hivatkozva – kijelenti: „A szólás helyesen: *nem lehet egy napon emléteni vele* ’össze sem hasonlíthatók’ (a nap időtartam jelentésű).” Ennél azonban, mint rövidesen meglátjuk, egy kissé bonyolultabb a dolog.

Elsőként O. Nagy Gábor Magyar szólások és közmondások című klasszikus gyűjteményét néztem meg. Nekem az 1996-os (ötödik) kiadás van meg, de tudnunk kell, hogy ez az alapmű 1966-ban jelent meg első ízben, többi kiadása változatlan utánnyomás. Ez a kiadvány tehát az 1960-as évek közepe előtti nyelvallapot tükrözi. A két szólásváltozat közül csak a *napon* szót tartalmazót ismeri: *egy napon sem lehet emléteni vele; nem lehet egy napon emléteni vele*, azaz ’össze sem lehet hasonlítani őket, annyira jobb az egyik, mint a másik’. A másikat, az *egy lapon említ* formát nem tünteti fel, még variánsként sem. Minden bizonytalanságot azért, mert akkor még nem is létezett.

Kérdés azonban, hogy helytelen-e valami attól, hogy ötven évvel ezelőtt nem volt meg, és a kézikönyvek nem kodifikálták, ha azóta elterjedt, és gyakorisága ma már megközelíti a hagyományos változat gyakoriságát. Az internetes kereső 2014. július 18-án az *egy napon említ* szócikorra kb. 254 000, a másikkra, a *lapon* szót tartalmazóra kb. 250 000 találatot adott. Mint tudjuk, ezek nem abszolút értékű számok (az adatok ismétlődése miatt), de a két változat használati arányáról viszonylag megbízható tájékoztatást nyújtanak.

Nézzünk is meg néhányat ezek közül a világhálón található adatok közül. Előbb a régebbi, a szótározott változatra adok példákat:

elég nevetséges, hogy egy szélsőbaloldalt és egy jobboldalt egy napon említ valaki, és támogatja mindkettőt;

Nekem csak az fáj, hogy [Orbán] Viktor egy napon említ Fletóval [= Gyurcsány Ferencsel];

aki egy szándékosan okozott cserbenhagyásos közlekedési balesetet egy napon említ egy akadémiai állással, az nem érdemli meg azt sem, ...;

Aki pedig engem egy napon említ holmi örömlányokkal, az az én szememben minden csak nem férfi, ...

Ezek után vessünk egy pillantást az újabb keletű, a *napon* szót *lapon* szóval helyettesítő változatra is:

a vidéki városok közlekedését nem lehet egy lapon emléteni Budapestével;

Szerinted lehet egy lapon emléteni Roger Federert és John McEnroe[-]t?;

Nem lehet egy lapon emléteni K. Józsefet, a sírásót azaz a B. Józseffel, aki nem egyszerűen megölte, de halálra kínozta a gyereket;

rendkívül tisztességtelen, igazságtalan és felelőtlen dolog a milliók által fogyasztott szénsavas üdítőket egy lapon emléteni az illegális kábítószerrel.

Ezek a példák szerintem azt tükrözik, hogy a két változat párhuzamosan, egyforma jelentésben és stílusértékben alkalmazza napjaink élő nyelvhasználatában. A *lapon* határozó feltehetőleg a *más lapra tartozik* ’nincs (semmi) összefüggésben vele, (ez egészen) más jellegű dolog’ szólásnak a hatására váltotta fel a korábban egyeduralgoló *napon* szót. A korábbi változat az időbeli azonosságot hangsúlyozta (*egy napon*, vagyis ugyanakkor), a későbbi a helynek az azonosságát (*egy lapon*, vagyis ugyanott). Nincs okunk arra, hogy a *lapon* szót tartalmazó változatot helytelenként elmarasztaljuk, pusztán azért, mert későbbi fejlemény, nincs irodalmi hagyománya. Majd lesz. Vagy nem lesz. A gyakorlat eldönti.

Kemény Gábor

Szondi „kettő” apródja

Szerencse, hogy még nem tart ott a *kettő* térnyerése a *két* rovására, hogy Arany János csodálatos versét a címben megadott változatban lássuk. Ha így halad a *kettő*, akkor megérhetjük, hogy A *kettő* Bolyai, a *Kettő* választás Magyarországon, A *kettő* Lotti senkit sem hökkent meg. Sokszor írtak már a *kétszáz, kétezer* stb. visszaszorulásáról a *kettőszáz, kettőezer* stb. „javára”. A bizonytalan nyelvérzékűek egyre kevésbé érzik fülsértőnek ezeket az alakokat. A fiatalok szinte már csak az utóbbiakat használják. A *kettő* védelmére felsorakoztatott érvek (főleg egy: hogy a *hét* majdnem úgy hangzik, mint a *két*) miért nem fordultak elő az alatt a sok száz év alatt, amíg mindenkinek jó volt a *kétszáz, két éves* stb. alak? Félreértésről, valami egetverő tévedésről sosem hallottunk a *két* számnévvel, számjelzővel kapcsolatban.

Már-már belenyugodtunk, hogy szóban majdnem mindig a *kettőt* halljuk a *két* helyett, amikor meghökkentően, a műveltebb nyelvérzékűek számára teljesen váratlanul ezt a könyvcímet láthatjuk: Tompa Andrea: FEJTŐL s LÁBTÓL. *Kettő* orvos Erdélyben.

Már nem csupán attól félnek, hogy a *k-t h*-nak halljuk, hanem attól is, hogy a *k-t h*-nak látjuk? Erre a szemsértő címre semmi magyarázat nincs, ez legfeljebb újabb lépés a nyelvrontás felé.

A számokkal másutt is baj van. A pénztárosok, eladók előszeretettel beszélnek így: *egyezer-kettőszáz-ötvenes* lesz. Helyesen: *ezerkétszázötven*. Még azt is hallottam egy magyartanártól (!), hogy az *1000* forintosra *Egyezer* forintot kellene írni...

A legmagasabb szintű politikai, gazdasági fórumokon gyakran mondják egyetemet végzett szakértők: *három egész két millió*. Egy matematikus szerint ez *6 000 000*, holott *három egész két tízedet* akar jelenteni, de a *tized*, a *század*, az *ezred* sokszor elszokott maradni.

Egy kicsit messze esik a tényleges számoktól a következő példa, amely szintén magasabb politikai körökből való: „Kellemtelen lenne, ha éppen *abban a hétben* jelenne meg a jelentés” (2014. szeptember 22., sok újságban, tévében). Eddig úgy tudtuk, hogy a *nap*, a *hét* nem olyan ragot kap ilyen esetben, mint az *év* és a *hónap*. Senki meg nem hökkent, így közölték a napilapok. Nem illt volna észrevenni, hogy az *azon a héten* ragozás a helyes?

Kovács József

Harkiv, Baki, Szakartvelo

Lehetséges, hogy amit ebben az írásomban fel akarok vetni, az nem annyira a nyelvészet, a helyes nyelvhasználat, mint inkább a földrajztudomány vagy a térképészet körébe tartozó kérdés, de azért talán mégis van némi köze édes anyanyelvünkhez.

Arra gondolok, hogy egyes szovjet utódköztársaságoknak és azok városainak nevét kezdik a magyar médiában nem a nálunk már régen megszokott, bevett, iskolában tanított, kézikönyvekben, magyar térképeken szereplő formájukban, hanem például ukránul vagy azeri nyelven nevezni. Például *Harkov* helyett *Harkiv*-ot, *Zaporozsje* helyett *Zaporizsjá-t*, *Dnyepropetrovszk* helyett *Dnyipropetrovszk*-ot, *Baku* helyett *Baki*-t írják és mondják. De még az ukrániai folyót, a *Dnyeper*-t is gyakran *Dnyipro*-ként emlegetik nálunk. Kétségtelen, hogy a *Harkov*, a *Zaporozsje*, a *Dnyepropetrovszk* és a *Dnyeper* orosz elnevezések, csak hogy a magyar nyelvhasználatban ezek honosodtak meg. Ukrajnában pedig különben sem az ország függetlensége után nevezték át őket: ott a szovjet időkben is az ukrán nevük volt az elfogadott. (Az Osiris Kiadó általában autentikusnak elismert helyesírási szótárának szerzői egyébként meg lehetőséget követelnek, amikor a *Harkiv* és a *Dnyipropetrovszk* formát tüntetik fel helyesnek, ugyanakkor az utóbbinak nevet adó folyót *Dnyeper*-ként, nem pedig *Dnyipro*-ként szerepeltetik.) A Repin festményén is megörökített *zaporozsjei* kozákok helyett a jövőben mondjunk *zaporizsjai* kozákokat? Miért változtassunk most azon, aminek van **magyar** neve? Elvégre ki tagadná, hogy a *Bécs* (az osztrákoknak *Wien*), a *Varsó* (lengyelül: *Warszawa*) vagy a *Velence* (lakóinak: *Venezia*) az előbbi formában honosodott meg a magyar nyelvben, függetlenül attól, hogy a szóban forgó nép nyelvén miként nevezik? Arról nem szólva, hogy akik most nálunk hirtelen felkapták a városnevek ukrán alakját, következtelnek. Hiszen még ők is *Kijev*-et mondanak, noha az ukránok *Kijiv*-nek nevezik fővárosukat. Ennél valamivel bonyolultabb Nyugat-Ukrajna „fővárosának” neve. Oroszul *Lvov*, ukránul *Lviv*, az Osztrák–Magyar Monarchiában pedig *Lemberg* névre hallgat, illetve hallgatott. Én az utóbbit használom, amin persze lehet vitatkozni egy sort. Érveim: 1. ezt a várost (például Zaporozsjtól eltérően) már 100–150 éve is viszonylag széles körben ismerték nálunk, mégpedig ezen a néven; 2. maguk az ukrániai magyarok is rendszerint így nevezik.

Ami az azerbajdzsáni fővárost illeti, annak sem változott a neve. Más kérdés, hogy ha például *Szverdlovszk*-ot át-, illetve visszakeresztelték *Jekatyerinburg*-ra vagy *Leningrád*-ot *Szentpétervár*-ra, akkor ezt természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül. (Apropó, az utóbbinak is van magyar neve. Nem *Szankt-Petyerburg*, hanem *Szentpétervár*.) Mint

ahogyan (ez már természetesen nem posztszovjet példa) a hajdani *Bombay*-t is immár *Mumbai*-nak illeik neveznünk (maguk az indiaiak nevezték át), csak úgy, mint ahogyan az Indiához közel fekvő szigetországot sem mondhatjuk már *Ceylon*-nak, hiszen az állam neve hivatalosan *Srí Lanká*-ra változott.

Folytatva az államok nevével. Az Ukrajnától északra fekvő volt szovjet köztársaságot manapság nálunk háromféle néven is emlegetik: *Belorusszia*, *Belarusz* és *Fehéroroszország*. Az első az orosz neve, a második a belorusz (belarusz?, fehérorosz?), míg a harmadik a magyar. Itt legfeljebb csak abban vagyok jóformán biztos, hogy az egykor valóban bevett, de azután kikopott *Fehéroroszország*, noha az eredeti elnevezés pontos fordítása, félreértésekre adhat okot. Tudnillik *fehér orosz*-nak általában a szovjet hatalommal szembenálló vagy az elől elmenekült orosz embereket, emigránsokat szokás nevezni. Nincsenek azonban kétségeim *Grúzia* kapcsán, amelynek illetően való elnevezése ellen az utóbbi időben nálunk egyesek tiltakoznak. Igaz, valaha régen valóban *Georgia* volt a Kaukázuson túli ország magyar neve (más kérdés, hogy egyáltalán hányan hallottak róla nálunk – viszonylag kevesen), és az is igaz, hogy más nyelveken többnyire ma is így emlegetik. Közben azonban eltelt egy bő fél évszázad, Magyarországon széles körben megismerték (könyvekből, filmekből, személyesen), mégpedig *Grúzia* néven, amelynek a lakói nem *georgiaiak* (még kimondani is nehéz!), hanem *grúzok*. A *Georgia* ellen szól az is, hogy az Amerikai Egyesült Államok egyik tagállamát is így nevezik, ami félreértésekre adhat okot. De talán-talán még így is elfogadhatónak tartanám, hogy a kaukázusi állam nálunk a *Georgia* névre hallgatson, ha legalább ők maguk így neveznék. Csak hogy grúz nyelven az ország neve *Szakartvelo*. Ezért szerintem minden amellet szól, hogy a **magyar** neve maradjon *Grúzia*.

Kulcsár István

VISSZHANG

Bubis vagy *mentes*?

Legyen szabad kiegészítenem H. Varga Mártnak a *-mentes* képzőszerű utótagot érintő fejtegetését, illetve példáit (ÉA 2014/4). Az utóbbi években az éttermi pincérek rendszerint így kérdeznak rá a felszolgálandó víz milyenségére: *Szénsavas* vagy *szénsavmentes*? Néha: *Buborékos* vagy *buborékmentes*? A kérdés legdivatosabb, mondhatnám, „legkúlabb” formája pedig ez: *Bubis* legyen vagy *mentes*? A *mentes* tehát mint melléknév (sőt főnév) önálló életre kelt.

Kulcsár István

A pragmatikus Babits

A nyelvtudományban az a nagyszerű, hogy az egyik leghétköznapibb jelenség gyökereit és működését kutatja: a nyelv mélyére ás. De nemcsak feltérképezi a hétköznap nyelvhasználó kommunikációs eszközének működését, hanem leírja gondolkodásunkat, sőt világlátásunkról is képet ad. Gondolkodásunk tükröződik a nyelvben, és a nyelv tükröződik a gondolkodásban – egyik sincs a másik nélkül.

„Rossz gondolatból nem eredhet jó szó” – írja Babits Mihály, aki 1909-ben, *Irodalmi nevelés* című esszéjében vázolta fel a gondolkodás és a beszéd szoros összetartozásának elméletét. Az esszét fogarasi tanítványainak írta, ezért közérthető nyelven, a lényegre koncentrálnak mondja el mindazt, amit a retorikáról és a stilisztikáról egy középiskolás diáknak tudnia kell.

Babits szerint a középiskolai évek alatt a diákokat gondolkodni kell megtanítani. Nem a tudomány művelése a feladata, hanem az, hogy a tudomány művelésére felkészüljön – ebben segíti sok évszázados hagyományával a retorika; a gondolatai kifejezésére – a beszédre – pedig a stilisztika tanítja meg. A kettőnek a tanulása ideális esetben együtt zajlik, lassan és folyamatosan.

De hozzá kell tenni: sokan vagyunk, sokféleképpen gondolkodunk – és Babits szavaiban mintha a nagy nyelvész gondolkodók szavai tükröződnének vissza, amikor erről ír. Elsőként a német nyelvész, Wilhelm von Humboldt szavait idézheti fel: „Minden nyelvben sajátos világszemlélet rejlik.” Ezt a gondolatot viszi tovább a XX. században (Babits írása után több évtizeddel) Edward Sapir és tanítványa, Benjamin Whorf, amikor arról ír, hogy a világszemlélet jelentős mértékben a nyelv határozza meg, hiszen annak a mentén „tagoljuk” a természetet, azaz a nyelvünk mint társadalmi-megegyezéses jelrendszer mentén éljük a világot. Úgy is mondhatnánk: a nyelvre építjük a körülöttünk lévő jelenségeket, úgy kategorizálunk és osztályozunk mindent, ahogyan azt a nyelvünk világa megkívánja. Különböző gondolkodásmódból különböző nyelvi világlátás fakad.

S hogy szól mindez Babitsnál? „Miért beszélnek az emberek ily sokféle módon? Mert sokféle módon gondolkodnak. Ha a latin valamit másként fejez ki, mint a magyar, azért van, mert a régi római másként gondolta, mint a mai magyar. A latin valakit fut, a magyar valakitől. A régi magyar evett az ételben; a mai ételből eszik. Nem a szó más, hanem a gondolat.”

De ez még mind semmi! Babits szerint, ha a saját nyelvünk gondolkodását jobban meg akarjuk érteni, bírunk kell idegen nyelveket is, mert más gondolkodásmódot is megismerünk így. „Ismerd meg ugyan az idegen gondolkodását is, tanulj idegen nyelveket, és a magadét is jobban fogod érteni. [...] Ismerj meg idegen nyelvet is, hogy jobban gondolkodhass a magadén.”

Babits stílusról és retorikáról szól, utóbbi a gondolkodásnak, előbbi a gondolat kinyilvánításának eszköze. De a gondolat meghangsúlyozásának is van hogyanja. Herbert Paul Grice volt a társalgási maximák fogalmának megalkotója, amely fogalmakra a nyelvészeti pragmatika máig fontos alapvetésként tekint. A társalgási maximák négyfélék lehetnek Grice szerint (mennyiségi, minőségi, mód- és relevancia-), s ezeknek együtt kell megvalósulniuk a sikeres kommunikációhoz. Babits szövegében a mennyiség és a mód maximája köszön vissza: „Ne akarjunk többet mondani, mint amennyit gondoltunk, mert mondatunk beteg lesz”, valamint „Ne mondj semmit kétszer: a pleonazmus gondolathianyát árul el”. Azaz: ne mondjunk többet, mint amennyi szükséges, illetve kerüljük a szükségtelen ismételtetést, mert mindkettő akadály annak, hogy a kommunikáció célt érjen. (A minőségi maxima ezen túl megkívánja, hogy a beszélő igazat mondjon, a relevanciáé pedig azt, hogy mindig maradjon a beszéd tárgyánál.) Így lesz Babits pragmatikus – anélkül hogy annak nevezné magát.

Persze Babits is az évszázados retorikai hagyományra építette esszéjének mondanivalóját. Ezért kikerülhetetlen az a megállapítás, hogy az ókori nyelvtudósok tudtak már valamit, amit ma mi is tudunk. Csak lehet, hogy máshogy nevezték. (Az utóbbi kérdésről bővebben is ír a Retorikai lexikon *pragmatika* szócikke.)

Pölcz Ádám

Durrantott a váci színház

A Vaconline 2014. július 9-i hírei között olvasom a következőt: „A kapuit alig több, mint egy éve megnyitó Váci Dunakanyar Színház nagyot durrantott az ideji, csaknem egy hetes programsorozattal...” Bár ennek az írásnak nem a helyesírási hibák bemutatása a fő célja, mégis érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az *egy hetes* helyesírási szabályzatunk 119. pontja szerint egybeírandó.

E kis kitérő után mutassunk rá arra a stílusbeli hibára, ami miatt ez a cikk megíródott. Közismert tény, hogy a nyelvnek nemcsak nyelvtana, hanem stílusa is van. A nyelvi jelek megválasztásától függ, hogy a beszéd- vagy írásmű fennkölt, ünnepélyes, bizalmas, tréfás, humoros vagy durva. Nos, az írásom elején idézett mondat *nagyot durrantott* szó szerkezete a stílus szempontjából kifogásolható, mert nem

illik a hír szövegének tartalmához, mondanivalójához. A hírportálon olvasható szöveg ugyanis arról szól, hogy a Váci Dunakanyar Színház V4 fesztivál címen színházi előadás- és koncertsorozatot rendezett, amely – erre utal a V4 jelölés – a négy visegrádi ország művészeinek együttműködésével jött létre.

Úgy hírlik, valóban nagy sikert aratott ez a vállalkozás. Ezt a kiváló sikert, teljesítményt méltatta a Vaconline tudósítója a *nagyot durrantott* kifejezéssel. Talán nem kell magyaráznom, hogy miért nem illik a szövegbe ez a kifejezés. Az olvasó óhatatlanul is valami illetlen cselekvésre gondol, amelyet még a bizalmas stílusban is jobbára csak eufemizmussal szoktunk megnevezni. Ebben a tudósításban azonban az olvasó – a mondanivaló komolyságával ellentétben –, ha nem is bosszankodik a szleng miatt, de a félresikerült megfogalmazás bizonyára mosolyra fakasztja.

Dóra Zoltán

Az értelem derékba tördelése

Gyakori jelenség a sajtótermékekben, főként a napi- és hetilapokban az, hogy az egyetlen, legfeljebb két szomszédos hasáb fölé kerül egy-egy cím. Ezt azonban két, három vagy akár négy darabra bontják. E címek mondatértékűek vagy mondatyszerűek: a legtöbb esetben bővített mondatnak tekinthetők. Ha a tördelt cím egy (szinte mindig az első) vagy több sor esetén két sora után hirtelen megtorpanunk, gyakran megesik, hogy máris létrejött (!) egy értelmes mondat. Joggal vélhetjük úgy, hogy ezzel le is zárult a címünk. Csakhogy: valami folytatás mindig hátravan, és egy, két, netán három újabb sor után ér véget igazából a cím, a mondat. Bizony, olykor olyan meglepetésben lehet részünk, hogy vagy a fejünket csóváljuk, vagy pedig nevetésre ingerel a megszakadt közlés új értelmű töredéke. Pedig hát sem az újságíró, sem a tördelő nem akarta, hogy így legyen, és hogy ez a mellékértelem süljön ki a cím spontán kettőtöréséből. Nos, jöjjenek a szemléltető példák a közelműltből!

Elítélték a tanítót – olvashattam. Erre okot adó bűntényre gyanakszom, ám máris az ellenkezőjére fordul az egész: *bántalmazó szülőt. Kirúgták az ajatollahot* – kapom fel a fejemet, és itt is megtudom hamarosan az igazi tény: *gyászoló szerkesztőt*. Találkozni abszurdabbakkal is: *Létrehozták a Paksot...* Miért? Eddig nem volt meg? (Akár a futballcsapatra, akár a város valamelyik másik csapatára gondolunk.) Ime a folytatás: *bővítő céget*. Olvasom: *Püspök adta át a házassági évfordulót...* Persze itt is van folytatás: *megörökítő emlékképeket. Elkapták a temetőt* – e mondat is furcsa! De majd jön a vége: *fosztogatott nőt. Elítélték a halálos lavinát...* Képezem, hogyan vehette tudomásul, ha már megszemélyesítették! Esetünkben is módosul majd az értelem a következő sorban: *elindító osztrák férfit*.

Néha bentebb ér a meglepetés... Három igen rövidke sor kétharmada ez: *Eltemették / a hősi halált...* Emlékszünk még, hogy a Rákosi-idők eufóriája egyenesen likvidálni kívánta a halált. Akkor ugyan nem sikerült, de hátha ezúttal igen. Jön tehát az utolsó sorocska: *halt rendőrt*. Most egy négysoros cím következik, ezt pontosan megfelezzük: *Térfigyelő kamera / buktatta le az ebet...* Vagy randalírozott, vagy az önkiszolgálóból neki való ételt csenhetett. Mégsem, hanem: *kínzó gazdát: 500 / ezer forintot fizet*.

Eddigi sajtópéldáink tanúsága szerint ez a típus a leggyakoribb. A mondat-címbe az állítmánynak alárendelt tárgyat mindenütt a legvégére helyezték. Ám menet közben már felbukkant egy másik tárgy, és ott önkéntelenül megálltunk. Ezt a félreértési lehetőséget szoktuk *kétszer befejeződő mondatnak* nevezni. Az előbb felbukkanó tárgy azonban nem az állítmánynak, hanem az „igazi” tárgynak van alárendelve mint egy jelzői szerkezet összetevője. Ritkábban más mondatrész is okozhat hasonló meghökkenést: *Visszaesett / a Gazprom...* Gondolom: egy orosz csapat a tabellán. A csodát: *szállítása*.

Az is elő-előfordul, hogy van ugyan tárgy a mondat végén, ráadásul a közlés egyetlen tárgyi mondatrészeként, mégis alkalom kínálkozik a hamarabbi megállásra.

Lelőtték a bárból... Bárkivel előfordulhat. A hátralévő két hasáb nem is okoz különösebb meglepetést, csupán pontosít: *éppen kilépő / paraguayi focistát*.

Ugyancsak egyetlen tárgya van – szintén a legvégén – annak a cím-mondatnak, amely négy sorba tördelődött, ám háromszor is befejeződik:

*Öt év fegyházra
ítélte a tábla*

Minden benne van ebben a közlésben. A szövegtörzs úgyis megmondja majd: kit és miért marasztaltak el. Jöj-jön a harmadik sor is:

*Öt év fegyházra
ítélte a tábla
a kocsmában*

Kihelyezett ülés: tatarozás miatt talán el is képzelhető. De lássuk a végét, a pontosított tényállást:

*Öt év fegyházra
ítélte a tábla
a kocsmában
késelő férfit*

Tehát a *kocsmában* nem az állítmánynak rendelődik alá, hanem a férfi *késelő* jelzőjének alárendelt bővítőmánya. Ez keltett nem kis derűt.

Írásom egyáltalán nem hibáztatja a tördelőket, szerkesztőket és egyéb illetékeseket. Kérhetném ugyan, hogy csakis a sort tördeljék, de az értelmet soha ne törjék derékba. Intellem inkább magamnak és olvas(gat)ó társaimnak szóljon: éljünk, ha lehet, a vizuális vezérlés adottságával. Szemünk ugyanis mégis csak képes egyszerre átfogni és egészében értelmezni a címekeket, még ha néhány darabba tördelték is azokat. Persze azért annak sincs akadálya, hogy rövidebben fogalmazzunk meg egy-egy címet. Legutolsó példánkra bőven elég lett volna két sor:

*Öt évet kapott
a kocsmái késelő.*

Holczer József

Tűzön-vízen, röviden

Kapcsolgatók a televíziós csatornák között az esti órákban. Az egyik vezető televíziós csatorna sportrovatánál kötök ki. Egy megyeszékhelyi város sportéletéről van szó. Fölkapom a fejem, mert *vizilabda* hangzik a sportág megnevezéseként, az első *i* magánhangzó röviden ejtve. Egyszer, kétszer, sokszor.

Most már tudatosan figyelek a csatorna műsoraira. Azon az estén *szines* programokról beszél a bemondó, az újságíró *szivességre* kéri a riportalanyt, *s szintelen* folyadékról beszél a gyógyszerkutató. A pontot az *i*-re egy politikusnő teszi fel: „*enélfgva tűzön-vízen át megvédjük Magyarországot!* – hangoztatja a legnagyobb természetességgel, röviden.

A magánhangzók, olykor a mássalhangzók rövidülése nem ritka jelenség a beszélt nyelvben. Mára – úgy tűnik – elfogadott norma lett nyelvünkben a hosszú *i*-k röviden ejtése. Sajnos.

A változás természetes velejárója a nyelvi jelenségeknek. A jelenleg érvényben lévő nyelvhelyességi normák szerint azonban ez a kiejtési mód nem példaértékű!

Mészáros Imréné

Képzelt levélváltás egy szolgáltatóval

Néhány hónapja ezt a levelet kaptam egy kábeltévé-, internet- és egyéb szolgáltatást nyújtó cégtől:

TISZTELT ÉRDEKLŐDŐ!

Köszönettel vettük a [...] Kft. Szolgáltatása(i) iránt tanúsított Érdeklődését, melyet a mai napon nyilvántartásunkba vettük. A Szolgáltatás(ok) igénybevételének feltételei a mellékelt dokumentumokban található (a dokumentum az Ön tájékoztatására szolgál, azt Önnek visszaküldenie nem szükséges).

Érdeklődésének feldolgozását, a Szolgáltatás nyújtásához szükséges műszaki és egyéb feltételek fennállásának felmérését megkezdtük, mellyel kapcsolatban hamarosan megkeressük Önt.

Tájékoztatjuk, hogy a Szolgáltató Szolgáltatásra vonatkozó szerződéses feltételei tartalmáról a [...] linken, illetve az ügyfélszolgálati irodáink elérhetőségéről a [...] Honlapunkon tájékozódhat. [...]

Nem válaszoltam nekik (levelükből úgy látszik, hogy nem is vártak rá választ). Ha mégis válaszoltam volna, körülbelül ezt írtam volna:

Tisztelt Szolgáltató!

Köszönettel vettem fenti levelüket. A küldött szövegnek csak az első, nagyobbik felét idéztem, de szerintem ennyi is elég ahhoz, hogy néhány észrevételt tegyek az Önök nyelvhasználatáról.

Az első, ami feltűnt, a nagy kezdőbetűk szabálytalan használata: *Köszönettel vettük a [...] Kft. Szolgáltatása(i) iránt tanúsított Érdeklődését; A Szolgáltatás(ok) igénybevételének feltételei; a Szolgáltató Szolgáltatásra vonatkozó szerződéses feltételei.* Ez az ügyvédi gyakorlatnak, különösen a szerződések sajátos helyesírásának a hatása lehet. Igaz, hogy így a kulcsfogalmak, a legfontosabb főnevek jobban kiugranak a szövegből, de ettől még szabálytalan marad. „Tetszettek volna”, német módra, a főneveket (minden főnevet, nemcsak a tulajdonneveket) nagy kezdőbetűvel írni, nem pedig kicsivel. Ez azonban kb. kétszáz éve eldőlt a kis kezdőbetű javára.

A másik az ún. fölös alárendelés: *Köszönettel vettük a [...] Kft. Szolgáltatása(i) iránt tanúsított Érdeklődését, melyet a mai napon nyilvántartásunkba vettük; a Szolgáltatás nyújtásához szükséges műszaki és egyéb feltételek fennállásának felmérését megkezdtük, mellyel kapcsolatban hamarosan megkeressük Önt.* Ezekben a mondatokban a vonatkozó mellékmondat (*melyet ..., mellyel ...*) nem igazi alárendelt tagmondat, nem a főmondat valamely mondatrészének tartalmát fejezi ki bővebben, hanem – lényegében mellérendelő jelleggel – továbbbszövi a főmondatban foglaltakat. Ezt a jelenséget a korábbi nyelvművelő irodalom bőségesen taglalta, a részletekre most nem térhetek ki. Van, amikor az ilyen, indoeurópai hatást tükröző mondatrész megfogadható, nagy íróinktól is lehet rá példákat idézni. Itt azonban a mellérendelés lett volna a jó: *Köszönettel vettük a [...] Kft. szolgáltatása(i) iránt tanúsított érdeklődését, és azt a mai napon nyilvántartásunkba vettük; a szolgáltatás nyújtásához szükséges műszaki és egyéb feltételek fennállásának felmérését megkezdtük, (és) ezzel kapcsolatban hamarosan megkeressük Önt.* Lehetett volna új mondatot is kezdeni: *érdeklődését. Ezt a mai napon; ... felmérését megkezdtük. Ezzel kapcsolatban...*

Javítsuk ki!

Sokszor javítottam az alábbi és az azokhoz hasonló hibákat, de minduntalan visszatérnek. Ezért érdemes velük foglalkozni. Hogy hiábavaló? Adjuk fel? Ne!

Az alábbi mondatokat mind a tévében hallottam; vagy a riportertől, vagy a riportalanytól:

Közel-Keleten a helyzet fokozódik – azt hittem, hogy ilyen mondat csak a viccekben van! Talán nem a helyzet az, ami fokozódhat, hanem esetleg a helyzet súlyossága fokozódhat. Fokozódhat az összecsapások ereje stb., csak a helyzet nem. A mondat elejére pedig ki kellett volna tenni a határozott névelőt: *A Közel-Keleten...*

Számtalanszor mondják: *A program este 22 órakor kezdődik.* Csakugyan: nem reggel 22 órakor? Mert, ugye, ilyen nincs. Azaz szószaporítás az *este* és a *22 óra* együttesen; vagy az egyik, vagy a másik elég.

Sajnos, igen művelt, vezető politikus szájából hangzott el: *... polgármesternek, amely...* E hibának inkább a fordítottjával találkozhatunk gyakrabban: *a násznép, aki... – a házaspár, aki...* Természetesen mindkettő hibás: A polgármesternek, aki... – A násznép, a házaspár, amely.

A keretet maximálisan és optimálisan szeretnénk felhasználni. Mindkét szó azt szeretné kifejezni, hogy a legkedvezőbbben, a legteljesebb mértékben; a kettőt együtt szószaporításnak vélem.

Ezután következett a következő fejezet. Jaj, de csúnya! Javítsuk: *Ezután jött a következő fejezet – Majd új fejezet következett.*

A palántázás úgy történik, hogy... Ebben a mondatban a *történik* ige kitér a helyéről a lényegét kifejező igét: *palántázní.* Hagyjuk el a mondatból a befurakodót, magyarosabb, szebb és még rövidebb is lesz a mondatunk: *Úgy palántázzunk, hogy...*

Egy alkalommal már szóvá tettem az egyik tévéadó szalagközleményének hibáját. A szöveg (évek óta, állandóan ismételve) így szól: *a szöveg szerkesztve kerül adásba.* Ez a *kerül* is olyan, mint az előbb említett *történik*: nincs semmi keresnivalója ebben a mondatban! Személytelenít. Helyesebb lenne e szót kihagyni: *a szöveget szerkesztve közöljük; ... szerkesztve adjuk le.* Mi, nem valaki más. Különösen feltűnő ez a hibás közlemény akkor, amikor tudatják, hogy a szöveget valaki (hozzáértő) kijavítja, rövidíti, „szerkeszti”. Megírtam véleményemet az adónak és a két műsorvezetőnek is. Válaszra se méltattak.

A tévéadók sok-sok munkatárssal dolgoznak; nem lehetne egy hozzáértőt megbízni azzal, hogy ügyeljen a fogalmazásra? Hiszen a tévé egyik feladata az, hogy szép kifejezésre, gondos, magyaros fogalmazásra nevelje a nézőket!

Láng Miklós

Az első – fölösen alárendelt – összetett mondat *melyet* kezdetű mellékmondata durva egyeztetési hibát is tartalmaz: *melyet a mai napon nyilvántartásunkba vettük*; helyesen: *... vettünk*, mivel a *melyet, amelyet* vonatkozó névmási tárgy után a mellékmondat állítmányának alanyi (határozatlan) ragozásának kell lennie. *A melyet, amelyet* ugyanis nyelvtanilag határozatlan tárgynak minősül. Eről már többször is írtam, legyen elég itt ennyi.

Ebből is láthatják, mi mindent kellett volna tudnia a magyar nyelvtanról annak, aki ezt a – nyelvíleg amúgy is túlzásfolt – hivatalos szöveget papírra, illetőleg számítógépének képernyőjére vetette. Nem csodálkozom, hogy nem tudta, mert az iskolai nyelvtanórán nem tanították meg neki rendesen. Az ún. nyelvérzékre való hivatkozást pedig jobb lesz elfelejteni. Mert „nyelvromlás” ugyan nincs, „nyelvérzékletlenség” azonban egyre inkább van.

Tisztelettel régi ügyfelük:

Kemény Gábor

Egy százéves erdélyi vers üzenete

Bartalis János: Az erdőről hazatérő favágók

Bartalis János (1893–1976) az Erdélyi Helikon folyóirat költészetének egyéni utat választó képviselője volt, aki az avantgarde vers eszközeivel adott hangot a természet világában élő ember érzéseinek. Verseit Kosztolányi Dezsőnek küldte el, aki a *Nyugat*-ban megbecsülő szeretettel írta: „Ez a székely fiú, apácai, alsókosályi magányában tényleg csak a lelke parancsára írogatta különös verseit..., szabad versei természetesen folyók, idilliek..., eleve elhatározott terv nem vezeti. Iskolát, elméletet nem ismer... Szavainak ércfedezete van...”

Ma is népszerű verse, költészetének állandó antológiadarabja *Az erdőről hazatérő favágók*. Eredetiben kézzel/géppel írott költemény, szokatlan nyomdai formájú, a prózához közel álló szabad vers. A mondatok szabálytalan (4–5–9–14) sorai négy versszakra tagolódnak.

A szövegben a költő mámoros életérzése szólal meg, amely az erdőről hazatérő favágók tavaszt hirdető üzenete nyomán tölti el a költőt.

Grammatikailag a szövegmondatok alá-, illetve mellérendelő viszonyban állnak, bennük a költőre utaló *szobám ajtaját, lelkem, fejem, vérem* és a tavaszra vonatkozó *illatát* birtokos személyragos szavak után a záró sorban a költő elhatározását fogalmazta meg, de úgy, hogy szinte az olvasót is ugyanerre készíti. Az igék nagy része E/3. személyű, három E/1. és négy T/3. személyű mellett. Határozott névelős szavak segítik az olvasót, hogy a költővel együtt örvendjen a tavasz érkezésének.

Jelentéstani elem a címbe emelt „Az erdőről hazatérő favágók...” ismétlődő sor mellett „A nap, mint piros máglyatűz a madarak dalán hamvad el / és rügybe szakad a fák hegye” sorok variálódása, és variáns-sor a „Fizessen meg az Isten érte, nekik”, illetve „Fizessen az Isten ez örömért nektek...”

Mi okozza a költő örömét? A *hóvirág, napsugár, őzikét, madárfüty, nap, madarak, levél* stb. a természetet idéző felsorolás, mellette a *szobám, eresz, lelkem, fejem, vérem* stb. a költőre vonatkozó felsorolás: a költő így fogja egységbe a természet megújulását köszöntő sorokat saját sorsával. A szöveg címe befejezetlen mondat, amely az első sorban teljesedik ki.

A költemény 1914 februárjában született, a *De különben csend van, Falun lakom, Kosály* és más versek társaságában. A költő valóságos és elképzelt világgépet ötvözött egybe, a vers az erdélyi valóságtól kapta fényét, színét, s az olvasó ennek és saját tapasztalatainak alapján alkothat képet erről a világról.

A szöveg magyar nyelvű, mai, szóbeli (kötetben írott), érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás. Stílusa is szépirodalmi, csupa jó hangzású szó adja a vers mámoros hangulatát, s e hangulat jegyében záródik a vers: „Holnap kimegyek veletek én is az erdőre.” Rímek nem kötik gúzsba a költő kiáradó érzéseit, a hír hallatán megfogalmazódó versmondatait. A szöveg szavainak szótári, elsődleges jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó, érzelmi-hangulati többletjelentés. Ehhez társulnak a természet világát idéző összetett szavak: *hóvirág, erdőoldal, erdőirtás* és a természetben dolgozó *favágók*. A szöveg igéi közül több is történet jelent, ezt fogják keretbe (a favágók) *hirdetnek, beszélnek, mondták*, (az őzikék) *bólogatnak* cselekvő igék, és mintha a költő válaszolna a *tárom ki* (szobám ablakát), *szívom* (a tavasz friss illatát), *kimegyek* (az erdőre) cselekvő igékkel. A szöveg igéi állítmányai miatt a vers verbális stílusú.

Az erdőről hazatérő favágók

*Az erdőről hazatérő favágók nagy újságot hirdetnek.
Azt beszélnek, hogy tavasz van, mert kinyílt a hóvirág.
Széltében, hosszában meleg napsugár tűz be az erdőbe,
s az erdőoldal csupa hóvirág.*

*Az erdőről hazatérő favágók nagy örömet hirdetnek.
Azt is mondják, hogy kis őzikék legelészve bólogatnak végig
a virágos erdőháton s vidám madárfütytől mosolyog az erdő.*

*Ébred a természet tehát. Remegve tárom ki szobám ajtaját.
Az ereszről csurog a víz és nagy robajjal fut le a csatornán.
Lelkem kitérül. Tele tüdővel szívom a tavasz friss illatát;
Fejem kábult, vérem nyugtalanul lüktet: ébred a természet,
itt van a tavasz!*

*Az erdőről hazatérő favágók csoda dolgokat beszélnek.
A nap, mint piros máglyatűz a madarak dalán hamvad el
és rügybe szakad a fák hegye.
A kérge tenyerű favágók mondták ezt nekem.
Fizessen meg az Isten érte, nekik, jó, becsületes emberek.
A nap, mint piros máglyatűz a madarak dalán hamvad el
s levélbe fut a fák hegye. Fizessen az Isten ez örömért nektek,
szegény favágók!
Holnap kimegyek veletek én is az erdőre.*

A melléknév + főnév szókapcsolatok is a természetet festik: *meleg napsugár, virágos erdőháton, vidám madárfüty, friss illat, piros máglyatűz*. A költő is tele tüdővel szívja a tavasz friss illatát, miután a *kérge tenyerű favágók* meghozzák a hírt, amelyet a *jó, becsületes embereknek, szegény favágóknak* köszön meg.

A költeményben egy hasonlat („A nap, mint piros máglyatűz a madarak dalán hamvad el”) és két megszemélyesítés (*mosolyog az erdő, ébred a természet*) is erősíti, érzékelteti a mondanivaló képi világát.

A szövegmondatok kiemeltek, de felkiáltó értelműek. Németh László szerint „a Bartalis-versben nem a szótagok zené-

nek, hanem az apró, egymás mögé rakott mondatocskák. Két mondat között egy hézag (nemcsak időbeli, hanem értelmi is), s mondatok és hézagok váltakozásának ez a »mondat-jambusa« különös, rapszodikus bájt lop a Bartalis gondolataiba is. A mereven egymás mellé rakott kis állításokat nekünk kell összeilleszteni. A gondolat egy része árnyékban marad; megértjük a verset, s marad rajta egy kis eltűnődni való.”

Lírai összegezésként Pomogáts Béla a költő *Idő, idő* című versének sorait választotta: „Hiába van a térképen Moszkva, Peking, Párizs / vagy London, minden az én szímben van benne. Szív / nélkül minden csak fal, kötőmélék, utca, aszfalt, cserép, / ami mindenütt van. / Bennem van minden csoda, és én benne vagyok / minden ámulatban.”

Málnási Ferenc

Nyelvészfilmek

na'vi nyelv („mesterséges” nyelv). (Rendező: James Cameron, 2009.)

Kalandfilmekről lesz szó – hagyományos és sokkoló naturalizmusba, valamint fantasyba hajló filmekről, amelyekben különleges nyelvek, nyelvi helyzetek jelennek meg. Tanulságosak lehetnek a kulturális antropológia, a humán etológia, az általános nyelvészet, a szemiotika és a kommunikációelmélet iránt érdeklődőknek.

„Előnyelven”: A tűz háborúja

Kalandelemekkel dúsított, ám igen tanulságos ismeretterjesztő film a kulturális antropológia, humán etológia, általános nyelvészet, kommunikációelmélet iránt érdeklődőknek. Az emberiség őskorában játszódik. Majomféle emberek kegyetlenül leszámolnak a tüzet már ismerő hordával, melynek tagjai remegve bújnak össze a mocsárban, és reménytelenül néznek a semmibe. Hárman közülük elindulnak a tűz visszaszerzésére. Találkoznak kannibálokkal, majd egy mocsár partján élő kunyhólakókkal, akik már a tűz csiholására is képesek. A kannibálok fogságából szabadult lány melléjük csapódik, s tűzzel, valamint a tűz csiholásának tudásával térnek vissza eredeti csapatukhoz. Egyetlen kalandba foglalva a neandervölgyi ember, a homo erectus és a homo sapiens. A gyilkos, véres harc, küzdelem. A mindenben győztes szuperhős. Az érzelmek, köztük a tréfa, a nevetés születése, a mindenütt jelen lévő agresszió megszelídítése. Didaktikusnak is mondhatnánk. Am az alapötlet: őskori filmet készíteni nyelvhasználat nélkül – óriási. A szereplők valamiféle „előnyelvet” beszélnek: érzelmi hangkitöréseket (interjekció), majd ebből alakuló, ismételt hangsorokat produkálnak. A film végén már a történetmesélés is felbukkan: persze testnyelvvvel, mutogatással kiegészítve. A képzelt előnyelvet Anthony Burgess (1917–1993) brit író, nyelvész alkotta meg; a testnyelvi kommunikáció szakértője pedig az antropológus Desmond Morris volt. Hogy a film hangulatához illő legyen: némely mozzanatban nagyon is magunkra ismerhetünk. (La guerre du feu/Quest for Fire. Kanadai-francia-amerikai, rendező: Jean-Jacques Annaud, 1981.)

Mesterséges nyelven: Avatar

A mítoszok, mondák, legendák és mesék szerepét ma jó részét átveszik a filmek. Szinte egyenesen folytatódnak a valóság kötöttségei alól fölzsabadított tudományos-fantasztikus művekben, valamint a fantasy-műfajban. Ezek a műfajok a szórakoztatás mellett erkölcsi igazságok kimondására alkalmasak. Az is nyilvánvaló, hogy a látványelemek erősebbek; s míg a mesék saját fantáziavilágunkat mozgatták meg, ez utóbbiak kész képekkel szolgálnak. De hatnak. Az Avatar szembeállítja a Földet és önmagát pusztító embert Pandora harmonikus ember-állat-természet világával. Emlékeink és vágyaink világa ez: kapcsolat öseinkkel (emlékfa, lelkek fája), empátiás érintkezés társainkkal (hálózatba szervezik gondolataikat, érzelmeiket, mondja a professzorasszony, aki ezt egyedül felismerte), az egymásra utaltság tudata az állatokkal, a természettel. És ebbe rondít bele az ember, egy különleges anyag, a lebegő érc után kutatva. (Ha már az állatokról van szó, ne feledkezzünk meg a finnugor népek medvénekeiről – ők bocsánatot kértek a medvétől, ha megölték.) A történet bővelkedik a megszokott kalandos fordulatokban (áldozatok vannak, de a végén minden jóra fordul). Eredeti ötlete az avatar, a hibrid lény és persze a mindent elsöprő 3D-s látvány, színes természet, állatok, áramlások, csodák. A kitárlt világot a legapróbb részletekig kidolgozták. Nyelvi érdekessége a Paul Frommer nyelvész által megalkotott

Filippínóba épített angol-spanyol: Metro Manila

A cím Manila agglomerációjára utal. A kilátástalan vidéki élet (négyévi katonaság, bezárt selyemgyár, megélhetést nem adó rizsföld) elől ide menekül családjával, vonzó feleségével és két kislányával Oscar. Rögtön átverik a munka- és lakáskeresésnél. Majd egy pénzzállító céghez mégis fölveszik, s hamar kiderül, nem csak emberbarátságból. „Most legyünk rablók?”, kérdezi Oscar, de kiút már nincs, a reménytelen helyzet körbeszötte. Csak áldozat, a maga feláldozása árán tudja családját megmenteni. – Megkapó film az erőszakos (vadkeleti) körülmények ellenére a hitben (a Jóisten majd gondolkod ránk, halálom után ott leszek a szívedben), az erkölcsi tisztaságban való feltétlen bizalomról, a szeretetről, egyúttal a szorongató anyagi helyzetből való kitérés lehetőségéről. (Nem feledhető, ahogy a kislány felnéz Manila pompás szállodájára, és megkérdezi: ez a mennyország, halálunk után oda kerülünk? S az sem, hogy megment egy vézna kiscicát...) Az idősik-váltások, a párhuzamok, a feszültségkeltő dramaturgia remek. Sean Ellis angol-fülöp-szigeteki filmjé négy alkalommal játszotta az Uránia, hétfő este nyolcan ültünk a moziban, mögöttünk ketten zacskóval zörögtek és beszélgettek, „te, ez nem valami akciófilm, he?”, hallottam. A mozi haldoklása nem a jó filmek hiánya miatt van, hanem a förtelmesen primitív emberek miatt. – A filmet szerencsére eredeti nyelven (filippínó, tagalog) vetítették, így egy kis nyelvi élményt jelentett a filippínóba épített angol és spanyol. (Rendező: Sean Ellis, 2013.)

Arámi keveréknnyelven: A passió

A passió Jézus Krisztus életének utolsó tizenkét órájáról szól – már-már elviselhetetlen naturalizmussal. Allítólag nagyon magas már az ingerküszöb, ezt sok-sok liter vörös festékkel lehet csak átlépní. Azonban a film különlegessége a korhű nyelvezet: két holt nyelv feltámasztása. A római katonák latinul beszélnek, a többiek arámiul. Az arámi Krisztus korában széles körben elterjedt nyelv volt, ma már csak szórványosan beszélnek a Közel-Keleten. A rendező William J. Fulco jezsuita szerzetest kérte fel a film arámi nyelvének megalkotására. Valóban „megalkotására”, mert az atya a korabeli arámi mellett a jóval régebbi Dániel könyvéből, a későbbi szír nyelvből és a héberből alkotott egyfajta keveréknnyelvet. (Eredeti cím: The Passion of the Christ. Rendező: Mel Gibson, 2004.)

Maja nyelven: Apocalypso

A film mottója: „Egy nagy civilizáció nem hódítható meg kívülről, amíg nem pusztítja el önmagát” (W. Durant). Mel Gibson történészi segédlettel és filmes látványerővel (túlzással) eleveníti meg a spanyol hódítás előtti maják világát: kegyetlenkedéseit, apokalipszisét. A városlakó maják civilizációjuk fenntartásáért folyamatosan emberáldozatokat mutatnak be, s ehhez a környező őserdőből indiánokat rabolnak. Megrendítő a film utolsó képsora, amelyben az üldözött Jaguár Mancs a tengerpartra ér: ahová éppen megérkezik a spanyol armada... Sejtjük, milyen következményekkel. Bár a filmet több antropológus kritizálta történelmi anakronizmusai miatt (pl. a maják kegyetlenkedéseinek eltúlzása, a korai falulakó és késői városlakó maják együttes szerepeltetése), tiszteltetreméltó különlegessége, hogy a szereplőket a ma is beszélt jukaték-maja nyelven beszélgetti. Ez azonban főként csak díszlet, mert a nyelvhasználat nem utal önmagánál tovább. Akik helytelenítették a maja nyelv megjelenítését, azt mondják, hogy azért baj, mert hitelesíti az anakronizmusokat. Mindenesetre a rendező kalandfilmjében a maja tragédia megidézése kapcsán a civilizációk önpusztítására figyelmeztet – ettől mi sem vagyunk mentesek. (Rendező: Mel Gibson, 2006.)

Balázs Géza

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Finnugor nyelvű közösségek támogatása online tartalmak létrehozásában

Hagyományosan veszélyeztetett nyelvnek azt a nyelvet szokták nevezni, amelynek kevés a beszélője, azok is az idősebb generációba tartoznak, a beszélők száma egyértelműen csökken, és a nyelvhasználat területe határozottan az informális, családi keretek felé tolódik. Kornai András a PLOS ONE című online folyóiratban megjelent tanulmányában a fenti tényezők mellett – többek között – a nyelvtechnológiai (és tágabban az információ- és kommunikációtechnológiai) eszközök használatát és a webes tartalmak előállításának ütemét is beleveszi a nyelvek állapotának kiértékelésébe. A nyelvű közösségek érzékenyen reagálnak az információtechnológia változásaira, mind az online tartalmak passzív fogyasztásában, mind a blogok, közösségi oldalak aktív használatában. Viszont nyelvtechnológiai alkalmazások és erőforrások leginkább az ún. komfortzónanyelvekre készülnek, aminek egyik oka az, hogy ezeken a nyelveken érhető el digitális szöveges tartalom. A kisebb, veszélyeztetett nyelvek ebből a szempontból is hátrányban vannak, hiszen hozzáférhető digitális tartalom híján nyelvtechnológiai eszközöket is sokkal nehezebb rájuk fejleszteni.

A cikkben bemutatni kívánt projekt célja, hogy kisebb finnugor nyelvekre állítson elő nyelvi erőforrásokat, amelyekkel revitalizálni lehet ezeket a veszélyeztetett nyelvi közösségeket. A projektet az OTKA támogatja, és az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvtechnológiai, illetve finnugor kutatócsoportja mellett a Helsinki Egyetem Viselkedéstudományi Intézete vesz benne részt. Jelen cikkünkben a projekt célkitűzéseit ismertetjük.

A projekt célja, hogy automatikus eszközökkel állítson elő kétnyelvű szótárakat, majd azokat további lexikai információkkal gazdagítva a Wiktionary online szótárba feltöltse. A Wiktionary egy szabadon hozzáférhető többnyelvű szótár, amely jelenleg 171 nyelven érhető el. Magyar verziója Wikiszótár néven 2004 óta létezik, szócikkeinek száma eléri a 274 ezret, és folyamatosan növekszik.

Az általunk vizsgált célnyelvek a következő finnugor nyelvek: komi-zürjén, komi-permják, mezei mari, hegyi mari, északi számi és udmurt. A forrásnyelvek pedig olyan komfortzónanyelvek, amelyek a finnugrisztika területén fontos szerepet töltenek be: angol, orosz, finn és magyar.

A célkitűzések megvalósításához első lépésként olyan szövegeket gyűjtünk a webről az általunk vizsgált nyelvpárokra, amelyek ugyanannak a tartalomnak a pontos vagy megközelítő fordításai. Az előbbieket hívjuk párhuzamos, az utóbbiakat pedig összevethető korpuszoknak. Első számú forrásunk a Wikipédia online enciklopédia megfelelő nyelvű szócikkeinek letöltése. További forrásaink a különböző nyelvű bibliafordítások és egyéb olyan weboldalak, amelyeken az általunk vizsgált nyelvpárokra található szövegeket. Ilyenek például a finnországi és norvégiai északi számi parlament weboldala vagy a lappföldi régiók hírei. Finnország, Norvégia és Svédország az utóbbi években igen sok pénzt és energiát fordít a kisebbségi nyelvek támogatására, ami könnyen lemérhető a számi nyelvű digitális tartalmak mennyiségén. Az oroszországi rokon népek helyzetéről nem mondható el ugyanez: viszonylag kevés szöveg férhető hozzá az általunk vizsgált többi finnugor nyelven.

A szótár-előállítás további lépéseire elengedhetetlenül szükséges az összegyűjtött szövegek alapszintű nyelvi fel-

dolgozása, vagyis a szavakra és mondatokra bontás, a morfológiai elemzés és egyértelműsítés. Mivel kifejezetten ezekre a finnugor nyelvekre fejlesztett mondatrabontó alkalmazás nincs, ezen szövegek szavakra és mondatokra bontásához olyan nyelvfüggetlen eszközt kell használnunk, amely gépi tanuláson alapul, vagyis nagyobb mennyiségű szavakra és mondatokra bontott szöveget igényel, amelyből a gép megtanulja az adott nyelvre vonatkozó szabályszerűségeket. Ezért a párhuzamos szövegek mellett minden célnyelvre egy nyelvű szövegeket is gyűjtünk. Több mondatrabontót kipróbáltunk, de az eredmény nem minden esetben meggyőző, ezért vagy további eszközöket kell kipróbálnunk, vagy kézzel kell javítanunk a kimenetet. A szöveg szavakra és mondatokra bontása minden további nyelvfeldolgozás első állomása, vagyis elemtérünk, hogy ezen az alacsony szinten minél jobb kimenetet állítsunk elő, különben a hibák a további feldolgozási szinteken egyre nagyobbak lesznek, ami a végső kimenet, a szótárak előállításában is mérhető romlást okoz. Az általunk vizsgált finnugor nyelvek nyelvi és feldolgozó erőforrások tekintetében meglehetősen alulreprezentáltak, vagyis kevés az ezekre a nyelvekre fejlesztett eszköz; az ezek pótlására használt gépi tanulási rendszerek tanítására pedig kevés szöveg áll a rendelkezésünkre. Mivel a teljes szótárépítési folyamat automatizált, ezen a szinten nem javítjuk kézzel a szöveget, így valószínűleg nagyobb munka járul majd a végső szótár javítását végző anyanyelvi beszélőkre.

A következő feldolgozási szint a morfológia szintje. A leendő szótárak ún. szótári töveket fognak tartalmazni, viszont a természetes nyelvi szövegekben a szavak leggyakrabban valamilyen toldalékolt alakban fordulnak elő. Ezért mindenképpen szükség van egy olyan morfológiai elemzőre, amely a szóalakok tövét, szófaját és elemzését is kibocsátja. Az általunk vizsgált nyelvek közül a komi-permjákra és a mezei mari-ra nem találtunk morfológiai elemzőt. Ezen a feldolgozási szinten az erőforrások hiánya még inkább kiütözik, hiszen ezekre a nyelvekre még morfológiai információval ellátott szövegek sincsenek, amiken tanítani lehetne egy gépi tanulási rendszert. Megoldás lehet erre a problémára, ha ugyanannak a szövegnek egy másik, közeli rokon nyelvű fordítását hívjuk segítségül, és ez utóbbi morfológiai címkéit képezzük le arra a szövegre, amelyre nem rendelkezünk elemzővel. A komi-zürjénre például létezik morfológiai elemző, amellyel elemezni tudjuk Márk evangéliumát, ami megvan komi-permjáknál is. Mivel a két nyelv nagyon közel áll egymáshoz, szintaktikailag, morfológiailag és lexikális szinten is hasonlóak, feltételezhetjük, hogy amelyik szó a szöveg adott pontján az egyik nyelvben tárgyraggal álló főnév, az a másik nyelvben is az lesz. Így átvihető a morfológiai elemzés egyik nyelvről a másikra. Ez a téma a nyelvtechnológiai kutatások egyik aktuális területe; kísérleteztek izlandi-feröeri, illetve cseh-szlovák nyelvpárokra, de finnugor nyelvekkel még nem.

A már összegyűjtött párhuzamos és összevethető szövegeket felhasználva több szótárépítési módszert kipróbáltunk, és minden nyelvpárra előállítottunk néhány száz fordítási jelöltet tartalmazó ún. protoszótárakat. Ezekből készítettük el azokat a szótárakat, amelyeket anyanyelvi beszélők ellenőriznek és javítanak. Ezekben a végső szótárakban lesznek azok a szótári elemek, amelyeket bizonyos lexikai információkkal kibővítve feltöltünk a Wiktionarybe. Az így létrehozott lexikai erőforrások egyrészt támogatják újabb digitális tartalmak létrehozását ezeken a kis finnugor nyelveken, másrészt további nyelvtechnológiai eszközök fejlesztésének is utat nyitnak.

Simon Eszter

A szerző a Nyelvtechnológiai Osztály tud. munkatársa. (A szerk.)

Kérdések és válaszok

A hőmérséklet összetett szónak számít-e? Ha igen, akkor a maximum-hőmérséklet és a hőmérséklet-változás ezeknek a szavaknak a helyes formája?

A *hőmérséklet-változás* a helyes forma (valóban összetett szó a *hőmérséklet*, így a *változás* szóval bővülve a 138. szabálypontot alkalmazzuk). Ehhez hasonlóan írjuk a *maximum-hőmérséklet* szót, de helyette ajánljuk a *hőmérsékleti maximum* szerkezetet vagy a *csúcshőmérséklet*, *hőmérséklet-maximum* szavakat.

Melyik a helyes: heteró vagy hetero?

Az *o*-ra végződő idegen összetételi előtagok gyakran önálló szóvá válnak, ilyenkor a szó végi *o* megnyúlik. Pl. *radio* -> *rádió*, *foto* -> *fotó*, *retro* -> *retró*. A *heteroszexuális* szóból rövidült *heteró* esetében is ez történik, bár ez a szóalak még nincs szótárban.

Hivatalos iratban (vagy a köznyelvben) használható-e az okán/annak okából kifejezés (pl. 18. életének betöltése okán...)? Vagy helyesebb ilyenkor a miatt névutót alkalmazni?

A Nyelvművelő kézikönyvtár (2005: 418) azt írja az *okán*, *okáért*, *okából* szavakról, hogy névutószerűen használt ragos főnevek, nem idegenszerűek, de stílushatásuk kissé régies, illetve mesterkéltebb. Természetesebb helyettük a köznyelvi *miatt*, illetve *végett* névutó, az *-ért* rag, az *érdekében*, *címén* névutószerű ragos főnév.

Melyik a helyes alakja ennek a tulajdonnévből képzett igének: Facebookozik vagy facebookozik?

A -z igeképző miatt kis kezdőbetűs a szó: *facebookozik*. (Az igéket kis kezdőbetűvel írjuk.)

Focimeccset néztünk, és a következő kérdést tettem fel: „Minek ezeknek a magyar focistáknak stadiont épülni?” Ebben a szöveggörnyezetben helyes-e az épülni szó? Szerintem igen, a párom szerint nem. Ő azt mondja, hogy csak úgy helyes, ha az épülni helyett az építeni szót használjuk.

Az *épül* szónak bizonyos nyelvjárásokban van 'építkezik' és 'épít' jelentése is. Elsősorban a nyugat-dunántúli nyelvjárási régióra (a Rábaköz, az Alpokalja, Kőszeg környékén) jellemző. Az Új magyar tájszótár vonatkozó szócikke (II. 198) ilyen adatokat tartalmaz az *épül* tárgyas igeként való, 'épít' jelentésű használatára: *épült* (Kapunvár), *épünyi* (Mihályi), *épül* (Kapunvár), *épülhettem* (Mihályi), *épünyi* (Kőszeg-Hegyalja), például Szíp keresztházat *épült* a zöccsö. A kérdező tehát nem hibázott, hanem nyelvjárásban beszélt.

Szamizdat kiadás vagy samizdatkiadás?

A *samizdat* minőségjelzőként különírandó: *samizdat kiadás*. (Vö. OH. 1295: *samizdat folyóirat*, *samizdat irodalom*, *samizdat kiadvány*.) Birtokos jelzőként viszont egybe: *samizdatkiadás*.

A majd szó után jelen vagy jövő időt kell használni? Pl. „Jó, majd meg fogom csinálni” vagy „Jó, majd megcsinálom.”

A mai magyar nyelv már nem jelöli toldalékkal az igén a jövő időt (*megcsinálandom*). Ehelyett vannak különféle segédszók és határozószók, amelyekkel grammatikailag is kifejezhető a jövő idő. Ezekon kívül azonban jelen idejű igealakokkal is tudunk a jövőre utalni, s többnyire így is teszünk. Pl. „Holnap elmegyek a boltba.” Ezzel egyenértékű a „Holnap el fogok menni a boltba” mondat, amelyben a *fog* segédigével fejezzük ki a jövőidejűséget. Vagyis a *majd* szó után jelen és jövő időt is lehet használni.

Az alig várom kifejezésben miért módosult az alig szó jelentése az eredetileg 'kevésbé, kismértékben'-ről a 'nagyon' jelentésre?

Az *alig* határozószó egyik jelentése A magyar nyelv értelmező szótára szerint 'nagyon nehezen', pl. *Alig vár valamit*: nehezen, türelmetlenül várja valaminek a bekövetkezését. *Alig várom, hogy itt legyen a nyár*. Azt nyelvtörténeti kutatások tudnák igazolni, hogy a 'kismértékben' jelentésű szót mikor kezdték 'nagyon nehezen' jelentésben is használni. Van egy mozzanat, amely megmagyarázhatja ezt: pl. *alig lát* – kismértékben lát; lát ugyan, de nagyon nehezen. Ez az utóbbi mozzanat később önállósulhatott.

Petricsésze vagy petri csésze a helyes írásmód?

Egyik sem! Ezt így kell írni: *Petri-csésze* (OH. 1185). Az eszköz a nevét Julius Richard Petri (1852–1921) német bakteriológusról kapta, aki 1887-ben alkotta meg a Petri-csészét, amikor Robert Koch mellett dolgozott. Az írásmódra a helyesírási szabályzat 168. szabálypontja vonatkozik.

Hogyan írjuk: Pedagógiai Program, Helyi Tanterv?

Közszóként a kérdezt kifejezéseket kis kezdőbetűvel írjuk: *pedagógiai program*, *helyi tanterv*. Pl. Az iskoláknak meg kell írniuk a *pedagógiai programot*, a *helyi tantervet*. Ha azonban egy adott dokumentum címeként használjuk, akkor a címekhez hasonlóan az első szót nagy kezdőbetűvel írjuk: *Pedagógiai program*, *Helyi tanterv* az X iskolában.

Egy újonnan megjelent plakáton olvasom a következőt: Közösségi bankolsz? Helyes ez így? Tartozhat melléknév igehez?

Valóban sajátos, tömörítő szószerkezet ez, amelyben a *közösségi bank* kifejezéshez igeképző és igei személyrag járul. Helyes írásmódja: *közösségi bankolsz* (l. még: *reggeli tornázom*). A szószerkezetet csak akkor írjuk egybe, ha két képző járul hozzá (137. szabálypont).

Fel sem tételezem... A hideg ráz, ha ezt hallom. Egy korábbi felvetésre ezen az oldalon így válaszoltak: „A Magyar nemzeti szövegtár adatai (http://corpus.nyud.hu/mnsz/) alapján a nem elváló igekötő használata a gyakoribb: nem feltételeztem róla (750 előfordulással). Sokkal ritkábban, mindössze 120-szor fordul elő a szöveganyagban a tételez, fel alak. Tehát a nem elváló igekötős változat a gyakoribb, elfogadottabb, de nem teljesen elvethető az elváló alak sem.” Én azt gondoltam, hogy itt nem igekötős, hanem a feltétel főnévből képzett igeről van szó. Ezek szerint nem jól gondoltam?

Mint a kérdezőnk által is említett korábbi válaszukból is kiderül, az elváló igekötős alak ritkább, de létező nyelvi adat. A *feltételez* szó relatív töve a *feltétel* főnév, amely itt nem 'követelmény, kikötés', hanem 'feltevés' jelentésben szerepel. Némelyik régebbi nyelvművelő „magyartalannak” tartotta a *feltesz* (vmit), *felteszi magában, hogy...* kifejezéseket, pedig akkor is előfordult mind a beszélt nyelvben, mind irodalmi művekben (l. Petőfi Nem tesz föl a lány magában egyebet... kezdetű költeményét vagy Arany Juliska elbujdosása című verstördékét). A hetvenes évekre a nyelvművelők is elfogadták e kifejezéseket. A *feltételez* ilyen értelmű használatát azonban továbbra is rosszállották – mondván: szótévesztésen alapul (l. *feltétel* ~ *feltevés*). Bizonyos kifejezésekben mégis elfogadták: „*Feltételezem, hogy találkozni fogunk*” a „*Feltettem, hogy találkozni fogunk*” mondat helyett (Nyelvművelő kézikönyv I. 625). Már akkor is tudomásul vették, hogy ebben a jelentésben elválhat a szó igekötője: „*nem tételeztem [azaz tettem] fel (róla, hogy)*”.

A labdarúgó-vb kapcsán gyakran olvashattunk a csoportkör mérkőzéseiről. B-csoport vagy B csoport?

Az OH.-ban a *B csoport* alak szerepel. Ennek oka, hogy a *B* kijelölő jelzője a *csoport* szónak, a jelzős szerkezeteket pedig különírjuk.

Összeállította: **Hujber Szabolcs**

2014 LŐRINCZE-DÍJASAI

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, mint már tavaly is, úgy 2014-ben is a magyar nyelv napján, a magyar nyelvet köszöntő ünnepi ülésen adta át a Lőrincze Lajosról elnevezett díjat annak a két kitüntetettnek, akik ezt az elismerést kiérdemelték. Az alábbiakban az ő tevékenységüket ismertető méltatásokat, laudációkat adjuk közre.

Koltói Ádám

Tisztelt ünneplő közönség! A stílus maga az ember – ez a közismert mondás azt jelenti, hogy stílusunk (gondolkozásunk rendje és mozgása) valamiféleképpen pecsétünk és aláírásunk: stílusunk teszi azt, hogy a gondolatok hozzánk tartoznak. Koltói Ádámot is ez az igazság foglalkoztatta, amikor doktori disszertációja témájaként a „Magatartás és nyelvezet” kapcsolatának feltárását választotta. Az egyengondolkodás pedig egyenylévezetet teremt, így alkotta meg a „farmernyelv” terminust, amelyet mindnyájan ismerünk és használunk. Ekkortájt indult el az ifjúsági nyelv és a szleng kutatásának újabb hulláma, s ebben Koltói Ádámnak jelentős szerepe volt.

A mindennapi háttér is segítette nyelvművelő tevékenységében, hiszen mindig fiatalokat tanított: a ceglédi gimnáziumban és olyan folyóiratokban, mint a Köznevelés, a Magyartanítás, a Pedagógiai Szemle, az Élet és Tudomány és az Édes Anyanyelvünk. Publikációs tevékenységének megkoronázása a 2008-ban megjelent *Jó szóval* című, elegáns kiállítású kötet, ebben legjobb írásait közli nyelvünkéről, nyelvhasználatunkról.

Tanítási tapasztalata és mindennapi beszédünk figyelése kiterjedt publikációs tevékenységben kapott hangot: kötetekben és olyan folyóiratokban, mint a Köznevelés, a Magyartanítás, a Pedagógiai Szemle, az Élet és Tudomány és az Édes Anyanyelvünk. Publikációs tevékenységének megkoronázása a 2008-ban megjelent *Jó szóval* című, elegáns kiállítású kötet, ebben legjobb írásait közli nyelvünkéről, nyelvhasználatunkról.

Szellemes glosszái hangzottak el a Kossuth rádióban (a Magyarán szólva, a Tetten ért szavak sorozatokban), a Duna Televízióban. Forgatókönyvírója és műsorvezetője volt *A magyar írásbeliség regénye* című többször is megismételt hasznos és látványos műsornak. Nagy mestere a játékos szóalkotásoknak, tőle származik a híres *telefere* műsorcím.

A különféle bizottságokban végzett munka ugyan nem látványos, de haszna talán a legnagyobb. Még a hetvenes és a nyolcvanas években dolgozott a tantervi-tankönyvi bizottságokban. A Magyar Televízió nyelvi bizottsága számára tanulmányokat készített a vitavezetésről, a reggeli és az ifjúsági műsorokról, a kérdezőtechnikáról. Vezette a TIT Pest megyei nyelvi szakosztályát, országos, megyei és budapesti előadásokat tartott, elsősorban a magyar nyelv hetén.

1976-ban Cegléden – minden bizonnyal először az országban – megrendezte az első Kossuth-szónokversenyt képzés-kolász diákok számára. Ezt a kezdeményezést újította fel a tanárképző főiskola 1999-ben határon inneni és túli fiatalok számára. A szónokversenyhez kapcsolódó konferencia előadásait, a versenybeszédeket elemzésekkel évről évre kiadjuk; a kötet tükörszerkezetes címét Koltói Ádám adta: „A retorika a társadalomban – a társadalom a retorikában”. Az ő javaslatából választja ki a zsűri a kötelező beszédek és a rögtönzések témáit. Az eddigi tizenöt verseny zsűrijének munkájában mindig részt vett, értékelő szavaival mindig tanította és buzdította a fiatalokat, eddig 684-et! Igazi tehetséggondozás, amelynek Koltói Ádám által megfogalmazott célja: a közéleti, szakmai, pedagógiai szerepekre való felkészítés, a komplex nyelvhasználat színvonalának emelése, a hagyományápolás. E felhívás társadalmi fontosságát helyeselve, a szónokversenyt az Anyanyelvápolók Szövetsége mindig támogatta az elmúlt tizenöt esztendőben.

Koltói Ádám céljának tekinti az oktató nevelő tanítást és ismeretterjesztést – szakszerűen és színesen. Ars poeticája: Tanáremberként élni. Ezzel Lőrincze Lajos is egyetértene, hiszen ahogyan a *Jó szóval* kötet bevezetésében olvashatjuk: Ha szépen szólok, jóéért szólok. / Ha jóéért szólok, máséért szólok. / Ha máséért szólok, bátran szólok. / Ha bátran szólok, híven szólok. / Ha híven szólok, szépen szólok.

Adamikné Jászó Anna

Raátz Judit

Az a jeles nyelvész, akit a Lőrincze-díj elnyerésére előterjeszttek, tudósi mércével mérve még fiatal, de tudományos és oktatói tevékenysége már most is olyan gazdag és jelentős, hogy akár életműként is elfogadhatnánk.

Első diplomáját az ELTE BTK orosz-pedagógia szakán szerezte 1979-ben, a másodikat az ELTE BTK magyar nyelv és irodalom szakán 1986-ban. Tudományos fokozatai pedig: dr. univ. fokozat nyelvtörténetből, valamint PhD-fokozat magyar nyelvtudományból, mindkettő az ELTE BTK-n. Fontosabb munkahelyei: az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar magyar nyelvtudományi tanszéke (én itt ismertem meg), majd az ELTE BTK mai magyar nyelvi tanszéke, s ehhez 2009-től egy félállás az MTA Nyelvtudományi Intézetében, ahol elsősorban az utónevek gondozása, a sajátos utónévkérelmek elbírálása a feladata. Megjelent önálló vagy társszerzővel közösen készített munkái is nagyjából névtani tárgyúak, s ezen belül is főleg a személynevekkel, keresztnévvel kapcsolatosak. Közülük a legjelentősebb kétségtelenül a keresztnév enciklopédiája című, a Tinta Kiadónál 2009-ben megjelent testes kötet, amely keresett kézikönyvnek számít.

Publikációs jegyzéke olyan gazdag, hogy az ember csak ámul, hogy egy családjában – hiszen ő az is, ennek egy immár felnőttnek számító fia a bizonyítéka – hogyan s mikor szakít időt több mint hatvan cikk és tanulmány, továbbá nem kevesebb, mint kilencven (!) tankönyv, munkafüzet, feladatfüzet, tanári kézikönyv és egyéb oktatási segédlet önálló vagy társszerzővel való megírására. Cikkei és tanulmányai persze nem csupán a névtan és az oktatás körül forognak, hanem tematikájukat tekintve igen változatosak. Ennek szemléltetésére felolvassom, hogy eddig milyen tárgyakat oktatott főiskolán, illetve egyetemen: hangtan, jelentés- és alaktan, szófajtan, anyanyelvi tantárgy-pedagógia, névtan, szöveg- és nyelvművelés, retorika, szociolingvisztika, helyesírás, kommunikáció, a kommunikáció tanításának módszertana, üzleti kommunikáció, tárgyalástechnika, magyar nyelv külföldieknek. Ezt hallva, olvasva, gondolom, sokan azt kérdezik: mi az az anyanyelvel kapcsolatos tantárgy, amit nem tanít? Van-e egyáltalán ilyen? Én ezt nem vizsgálom, de azt megjegyzem, hogy a nyelvművelés az ő számára nemcsak olyan szaktárgy, amelyet oktat, hanem olyan vissza-visszatérő téma is, amely nemegyszer megihlet. Lapunkban, az Édes Anyanyelvünkben is jelentek meg nyelvművelő írásai. Az egyiknek ez volt a címe: „Lehet-e a siker bombasztikus?” Azért emlékszem erre, mert történetesen ugyanabban a számban én is szóltam volna erről egy olyan írásomban, amelyben bizonyos szavak olykor nemkívánatos jelentésárnyalatait vizsgáltam, s köztük lett volna a *bombasztikus* szó is. Mivel egy szerkesztő nem követhet el olyan hibát, hogy ugyanabban a lapszámban ketten is írnan ugyanarról, én felsorolásomban csak megemlítettem ezt az árnyalattévesztést, s átutaltam a lapban tudatosan a szomszédos oldalra helyeztet, Raátz Judit által írt cikkekre. Ez esetben voltaképpen társszerzők is voltunk!

Még sokáig méltathatnám Raátz Judit érdemeit, de mivel száz szónak is egy a vége, most már csak az az egy következik, ha nem is az a szó, hanem az a mondat. Kedves egykori kollégám, dr. Raátz Juditot, aki egyébként ismertem is és igen nagyra becsültem Lőrincze Lajost és tevékenységét, emberként, oktatóként és tudósként is olyan személynek tartom, aki messzeemenően méltó a Lőrincze-díj elnyerésére.

Grétsy László

KÖNYVSZEMLE

Erdélyi Erzsébet helynévtörténeti könyvéről

Nemrégiben egy számomra nagyon kedves, szemre is tetszetős könyvvel kopogtatott nálam a postás. A kis csomagocskára, amelyet átadott, Erdélyi Erzsébetnek, egykori tanárszéki kollégámnak *Kincsvadászat Nagykorörsön* című, csaknem kétszáz oldalas munkája. Azért örültem meg neki, mert úgy éreztem, egy morzsányi részem nekem is van a kötet létrejöttében. Ugyanis csaknem másfél évtizede az Anyanyelvápolók Szövetségének egyik tisztségviselőjeként én mondogattam magamban is, de másoknak, szövetségbeli társaimnak is, hogy – a szövetségünk által már a nyolcvanas években is nemegyszer meghirdetett anyanyelvi pályázatok sikerét, ugyanakkor pedig az előre jelzett pályázati díjak csekélyke voltát látva – jó volna valamilyen jó támogatót keresnünk pályázataink meghirdetéséhez s az általunk igen jónak, hasznosnak, az anyanyelvi tudat erősítőjének tartott pályázati rendszernek nemcsak megtartásához, hanem jelentős megerősítéséhez. Hogy, hogy nem, egyszer csak levelet kaptam az akkori kormány kulturális tárcájának vezetőjétől, Hámori Józseftől, hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – ez volt a neve – megérti, helyesli szándékainkat, s ennyi és ennyi forinttal támogatja az ezentúl közösen meghirdetendő anyanyelvi pályázatainkat.

Mi tagadás, nagyon megörültünk, s természetesen éltünk is a felkínált lehetőséggel. Az együttműködés elkezdődött. A pályázatok témáit mindig mi adtuk, a beérkezett pályaművek elbírálását közösen végeztük, a saját korábbi lehetőségeinkhez mérten tekintélyes pályadíjakat pedig a minisztérium vállalta magára. Az első ilyen közös pályázatunk legjobb pályaműveiből összeállított kötet már 2000-ben meg is jelent „Anyanyelvünkről anyanyelvünkért” címmel (ez volt a pályázat címe is), s ezt követte a többi is („Nyelvi illem – nagyszüleink kiskorában”, „Szójátékos anyanyelvünk”, „Anyanyelvi rejtvénytár”, „Informatikai technológia és nyelvhasználat” stb.), e soraim megírásakor már tizenhárom.

Nem csupán a múlt felidézése végett írtam le az eddigieket, hanem mert Erdélyi Erzsébet könyve éppen a tizenharmadik pályázathoz kapcsolódik. Ez volt a 2011-ben meghirdetett pályázat címe: „Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai”. Csaknem 150 pályázat érkezett be, nagy örömeinkre több mint negyven a határainkon túlról. Bátran állíthatom: minden pályázat értékes volt, de a legjobb pályázatok anyagából összeállított kötetbe mégis csak húszegynéhányból kerülhetett be egy-egy részlet. Erdélyi Erzsébet pályamunkája – „Körös körül, körös-körül – Nagykorösi helynevek vizsgálata” címmel – a legjobbak között volt, díjas is lett, s a munka egy része éppen ezért meg is található az említett kötetben. Ez már maga is nagy siker, de szerzőnk, gondolom, fellelkesülve az elért eredményen tovább írta, csiszolta, gazdagította, színesítette mun-

káját, s íme, most átnyújtja egyrészt városa lakóinak, másrészt a nagykorösi helynevek, illetve általában a helynevek szerelmeseinek. Könnyen teheti, hiszen ő maga is a helynevek, továbbá a ragadványnevek, utcanévek, térképek, beszélő és „félrebeszélő” nevek megszállottja.

Ez a könyve, amelynek megírásához száznál is több szakmunkát, cikket, számos régi levelet, iratot használt fel, a színességével s a gazdagságával szinte elkápráztatja az olvasót. Szinte hihetetlen, de valóság: a könyvet 233 számozott s egyenként kommentált, megmagyarázott kép is ékesíti. Számos forrásból vesz át képeket, de a források megjelölése szerint ezeknek csaknem felét saját maga készítette! Tudós lénye pedig abban is megmutatkozik, hogy az eddigi helytörténeti szakirodalom nem egy adatát kiegészíti, vagy ha szükséges, pontosítja.

A kötet egyik legnagyobb értéke a Nagykorös helytörténeti szempontból kiemelkedő utcanévadó személyiségeit, valamint a Nagykoröshöz szorosabb vagy lazább szállal kötődő országos hírességeket tizenhárom oldalon külön-külön kis cikkecskékben bemutató Minilexikon. Ötvenhat kis névcikk, a bemutatott nevezetes személyiségek rövid életrajzával, a cikkek bal szélén mindegyiküket kis képeken is megörökítő formában. (Ezek a képek nem részei a már említett, 233 képet, ábrát stb. tartalmazó képsorozatnak, de ugyanolyan díszei, ékei a kötetnek, mint azok.) Csupán néhány név emlékeztetőnek, ábécérendben: Ádám László, aki majd egy évtizedig a város polgár-

mestere volt; Apponyi Albert György gróf, politikus, miniszter, aki többször is járt Nagykorörsön, a trónörökös pár szarajevói meggyilkolásáról is éppen a nagykorösi Pálfája erdőben értesült; Arany János, aki egy évtizeden át a református főgimnázium tanára volt, s akinek Nagykorös életében betöltött szerepéről Törös László utóbb több kiadást is megért könyvet is írt stb.

A recenzensnek az is feladata lenne, hogy a bírált, illetőleg méltatott könyv esetleges fogyatékoságait is tegye szóvá. Nos, ez a könyv egészében véve olyan gondos munka, hogy említésre való hibát alig-alig találni benne. Legföljebb egy bibliográfiai pontosítást tartok szükségesnek. A gazdag irodalomjegyzékben ott szerepel jeles tudósunk, Benkő Loránd Árpád-kori személyneveink című tanulmánya is, ám nem a helyes *Loránd* utónévvvel, hanem *Lóránt*ként említve a szerzőt. Az igaz, hogy a *Lóránt* és a *Loránd* név rokonok: mindkettő a germán *Roland* családjába tartozik, ám említett tudósunk nem a ma megszokottabb *Lóránt*, hanem a régi magyarban kifejlődött *Loránd* változatot viselte, amely szintén anyakönyvezhető név. A torziós inga megalkotója, a fizikus Eötvös Loránd is ezt a névformát használta.

Nagykorösnek már eddig is voltak jeles ismerői, bűvárai, kutatói: Balanyi Béla, Nagy Lajos, Szabó Attila és mások. Meggyőződéssel teszem hozzá: közéjük tartozik, sőt, eddigi nagykorösi helynévtörténeti munkásságát tekintve az élre kívánkozik Erdélyi Erzsébet neve, illetve ő maga. Ha én lennék Nagykorös polgármestere, díszpolgárrá választanám.

(*Kincsvadászat Nagykorörsön – Helyneveink nyomában. Nagykorös, OniPrint Kft., 2014.*)

Grétsy László

Jó kezdésnek jó hagyás a vége

Az ékesszólás kiskönyvtára 30–34.
(Tinta Könyvkiadó)

Ékesszóláson szónoki (retorikus) vagy kiterjesztve minden nyilvános beszédet értünk. „Az ékesszólás kiskönyvtára” tehát a választékos, szép beszédre tanít. Igen, így kezdődött: szólások, közmondások, retorika..., de azóta kiteribélyesedett, van benne etimológia, sőt verselemzés, fordítás, találós kérdés... És most újabb témák: gyógynövényleírás, tájszavak, új szavak, bölcs tanácsok... A páratlanul szép cím alig fedi le ezeket a témákat, hacsak nem arra gondolunk, hogy mindenről lehet szépen, ékesen beszélni (no meg rútol is) – s talán éppen ez emberi létünk, kulturális evolúciónk titka, hogy igyekszünk mindent a szépség/ékesség jegyében is alakítani. Jó kezdésnek jó hagyás a vége...

Rác János: Gyógyhatású növények (2014)

Rác Jánosról tudható, hogy az etnobotanika nagy kedvelője és művelője. 2014-ben két kötete is megjelent e tárgyban. Az ékesszólás-sorozatban a Gyógyhatású növények (250 gyógynövény leírása, nevének magyarázata és gyógyhatásának ismertetése), az Inter Nonprofit Kft. kiadásában pedig a Gyümölcsneves könyv (355 gyümölcs nevének, művelődéstörténetének a bemutatása). A visszatérés a természeteshez, a „fűben-fában orvosság” bölcsességéhez növeli az ilyen könyvek iránti érdeklődést. Jó tudni, hogy bölcs, természetközeli eleink miben láttak gyógyhatást; persze nem árt józannak maradni, azért ők sem éltek örökké. Rác János egy-egy címszóban bemutatja a növény név latin megfelelőjét (pl. macskagyökér – valeriana), művelődéstörténetét, növénytani leírását, majd pedig a népi gyógyításban játszott szerepét, pl. az álmatlanság nagyra becsült ellen-szere, emésztésserkentő, az epilepszia, hisztéria gyógyszer, fejfájás és bélgyörcsök ellen is hasznos, no meg daganatellenes hatása is van. Mindehhez járul a szívnyugtató, sőt a vérnyomáscsökkentés is. (Ez mind a macskagyökér, tehát aki mindezt elhiszi, annak nincs is szüksége más panacea-ra!)

Kiss Gábor: Kis magyar tájszótár (2014)

Kiss Gábor Kis magyar tájszótára 5800 népies és tájnyelvi szó magyarázatát ígéri; ez kevés is, meg sok is. A felgyűjtött magyar tájszóanyaghoz képest kevés, de ezen nem kell csodálkozni, hiszen „kiskönyvtárról” van szó. A szerkesztő 21 általános és regionális tájszótárból válogatta anyagát. Mivel ezeknek a szótáraknak egy része kis példányszámban, kisebb kiadóknál és tudományos célra jelent meg, a Kis magyar tájszótár ezekre is felhívja a figyelmet (érdemes böngészni – vigyázat, ez is tájszó! – a 19. oldalon kezdődő forrásjegyzéket). A ma emberének tájszóismeretéhez képest viszont minden bizonnyal sok, mert aki ennyi tájszót ismer, méltán válhat a társaság vagy a közélet központi alakjává. Tudjuk, ha valaki bedob egy kevésbé ismert tájszót, akár hónapokig is foglal-

kozik vele a média... Csak a *b* betűnél maradván, ilyen „jópofa” tájszavakkal bővíthetjük repertoárunkat: *bakasári, barackó, bedák, bekum, bizseg, bókony, böhönc, böstörködik, bucó, bürü*. (Akinek ez mind ismerős, messze kerülje ezt a könyvet, akinek van hiányossága, annak nem árthat.)

Minya Károly: Új szavak II. (2014)

Minya Károly folytatja újszó-sorozatát! 2007-ben jelent meg ugyanebben a sorozatban az Új szavak I. kötet. Mivel szerepelt rajta a római egyes, ezért mindenki követelte, hogy legyen folytatás. Ez most megszületett, 800 új neologizmus került a szótárba. Ha belegondolunk, hogy egy ember naponta legföljebb pár ezer szót használ, és jobb esetben még kétszer-háromszor annyit ismer, akkor hét év alatt egy csaknem ezres új lista eléggé nagy nyelvi változást jelent. Fábrián Pál mondta a rendszerváltozás után: szókincs-váltó évtizedbe léptünk. Úgy látszik, hogy meglehetősen „hosszú” ez az évtized. Az persze kérdés, hogy a gyűjteményben közreadott szavak mennyire lesznek tartósak, sőt olykor egészen biztosan egyszeri, kicsit erőltetett újításokra is gyanakodhatunk. A *dugódj* nyilván tartósabb, mint a *szociális népszavazás* (ez csak egyszer volt), de sok kordokumentum és „jó tudni”-kifejezés rejlik a szótárban: *botlatókö* (a német *Stolperstein* magyarítása), *bulisofőr, fogékszer, habzsidőzsi, körbeszámlázás, öregezés, romkocsmá, vadplakát, vakrandi*. Megfigyelésem szerint az új jelenségek előbb főnévként bukkannak fel, igei alakjuk meghonosodásukat jelzi. Ezért a szótárban jóval több a főnév, mint az ige. De azért ebből is van bőven: *flegmázik, guglizik, kommentel, lájkol, posztol*. Számomra is újdonság a *pénzedikén* – fizetésnapon... Fölvethető, hogy ha egy szóképzés beindul, akkor nem áll meg, s ha van a szótárban *nyugger* és *jobber* címszó, akkor miért nincs *baller*. (Talán majd a folytatásban lesz, hiszen a szócsinálási pánik – copyright BG – nem áll meg.)

Kiss Gábor – Kiss Bernadett: Bölcs tanácsok (2014)

A 19. századi monumentális értelmező, részben tájnyelvi, frazeológiai stb. és egyúttal a kor akkori felfogása szerinti jelentéskör-kereső (szógyökcsaládokat felmutató) munka az ún. Czuczor–Fogarasi-szótár – teljes néven: Czuczor Gergely és Fogarasi János: A magyar nyelv szótára I–VI. kötet. Kiss Gábor és Kiss Bernadett szerkesztők ötlete, hogy kigyűjtik ennek a monumentális műnek a fontosabb közmondásait és szólásait. A munka azért dicséretes, mert a Czuczor–Fogarasi-szótár tudománytörténeti, filológiai, kritikai feltárása megindult (CzF-konferenciák), s ebben egészen egyedülálló szerepet a frazémák (állandósult szókapcsolatok) megvizsgálása. Czuczorék ugyanis elméletükhöz, magyarázataikhoz nagyon sok forrásból merítettek, s ezek közül egyik „mélyseges mély” forrásuk a tájnyelv és frazeológia. A CzF-anyagba való futó bepillantás is nagy távlatokat nyit egyébként homályosuló látásunk előtt: *Aki urával perel, annak csak Isten orvosa. – Ha a pofoncsapást elszenveded, máskor dorongot hoz reád. – Nosza rajta, kis fazék, ugyan felfortyantál. – Prókátor szája aranykulccsal nyílik. – Ne szemeld a másét, csépeled a magadét. – Jó kezdésnek jó hagyás a vége.* (Egyetértetek?)

B. G.

A birodalom megsemmisül, az irodalom marad

Születésnap beszélgetés a 80 esztendő Pomogáts Bélával

Érdeklődésének, kutatásának fő iránya a 20. századi magyar irodalom, különösen az erdélyi és a nyugati magyar irodalom. Miért éppen ez?

– Kiváló magyartanáraim voltak, olyan huszadik századi költőket állítottak a tananyag középpontjába, mint Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, de ott ismerkedtem meg Áprily Lajos, Dsida Jenő, Sík Sándor, Weöres Sándor, Sinka István munkásságával is, meg persze Krúdyval, Németh Lászlóval, Kodolányi Jánossal, Kós Károllyal, Tamási Áronnal. Otthon is volt elég sok könyvünk, sokat olvastam, nemegyszer fél éjszakákat is. Így kerültem a modern magyar irodalom vonzásába, így lettem bölcsészhallgató, majd közelebbről is tanulmányoztam az erdélyi irodalmat, és erdélyi íróról: Kuncz Aladárról írtam a szakdolgozatomat, ez lett később az első könyvem.

Hivatalból is folyamatosan figyelemmel kíséri a mai irodalmi törekvéseket. Mi az, amire különösen figyel, mi az, amire kevésé?

– Igyekszem minden fontos mozgalmat, irányzatot és művet számon tartani. Nem köteleztem el magam egyetlen nagyobb irányzat mellett sem: a Nyugat táborát, a népi irodalmat és az avantgárdot egyformán becsülöm. Mint az Írószövetség elnöke is igyekeztem kollegiális viszonyt kialakítani a máskülönből egymással versengő irodalmi „szekértáborok” képviselőivel, például egyformán nagyra becsültem Csoóri Sándor és Konrád György munkásságát. A szomorú tapasztalat az volt, hogy egy idő után mindkét egymással versengő tábor nehezményezte ezt a kiegyenlített kereső stratégiát. A teljes nemzeti irodalomban gondolkodom, ebben természetes módon ott van a hagyományos és a modern irodalom, a Nyugat körüli írók, a népi irodalom, az avantgárd, és ott van a szűkebb Magyarország, Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Délvidék és a nyugati diaszpóra magyar irodalma. Egyetértek Szabó Zoltánnal, midőn az „irodalmi nemzetet” a nemzeti identitás legfontosabb kifejezőjeként határozta meg. A következőket írta: „Az irodalmi nemzet – mint minden nemzetet – az a bizonyos, »mindennapi népszavazás« tartja össze. Vagyis egyéni döntések az együvé tartozás mellett. Mihelyt az összetartozás-tudat az írókban, kifejezése a szellemi életben elhalványul vagy elnémul, az irodalmi nemzet gyöngyül, a minőség rokkant, a tehetség elbátortalanodik, az értelem eleven erői elszikkadnak, a szellemi élet vérkeringése elakad. A nemzet megszenved. Megsemmisíteni birodalmakat lehet. Nem irodalmakat. A Római Birodalom megsemmisült. A latin irodalom gemmaradt. A Római Birodalom-

Névjegy

Pomogáts Béla irodalomtörténész, kritikus (Pestújhely, 1934. október 22.). A budapesti piarista gimnáziumban, majd a budapesti tudományegyetemen tanult. Részt vett az 1956-os forradalomban, ezt követően egy időre internálótáborba került. Pályáját középiskolai tanárként kezdte, 1965-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, 1992-től 2004-ig igazgatóhelyettese. A Literatura című irodalomtudományi folyóirat szerkesztője, később főszerkesztője. 1992-től 2012-ig az Anyanyelvi Konferencia elnöke, azóta tiszteletbeli elnöke, 1995 és 2001 között a Magyar Írószövetség elnöke. Főbb kitüntetései: József Attila-díj (1991), Kisebbségért-díj (1996), Széchenyi-díj (2003), Lőrincze-díj (2011). Marosvásárhely és Kalotaszentkirály díszpolgára. Több mint száz önálló kötete, emellett közel kilencven általa szerkesztett antológiája, szöveggyűjteménye jelent meg.

ból a romjai maradtak meg. A Római Birodalomról az maradt meg, ami latinul kifejeződött.”

Mikor ír? És hogyan? Hogy lehet ilyen termékeny szerző?

– Szinte mindennap írok valamit, részben az aktuális könyveimen, részben az „ad hoc” feladatokon: kisebb-nagyobb irodalomtörténeti tanulmányokon, könyvismertetésekben dolgozom. Az úgynevezett „termékenység” magyarázata bizonyára abban áll, hogy mindennap meg kell írni néhány lapnyi szöveget. Így aztán lassan megszületnek a könyvek is.

Hogyan vezetett az útja az anyanyelvi mozgalomhoz?

– Az anyanyelvi mozgalom soraiba Lőrincze Lajos hívott meg, még a hetvenes években. Korábban is figyelemmel kísértem a mozgalom tevékenységét, és persze jól ismertem, nagyon tiszteltem Lőrincze Lajos munkásságát. Először a Nyelvünk és Kultúránk szerkesztőbizottságában vállaltam szerepet, majd a kecskeméti konferencián a vezetőség tagja lettem, később, Lőrincze Lajos visszavonulása után Esztergomban engem választottak meg utódjának. Közel két évtizeden át láttam el az elnöki teendőket, sok hasznos tapasztalatot, szép élményt és értékes barátot szereztem a mozgalomban. Az Anyanyelvi Konferencia megbízásából bejártam az egész Kárpát-medencét. Örömmel gondolok vissza az anyanyelvi mozgalomban töltött évtizedeimre.

Hogy látja a mai magyar nyelv helyzetét?

– A magyar nyelv helyzete, talán így mondanám: ellentmondásos. Számos tapasztalat utal arra, hogy nyelvünk háttérbe szorul, különösen a Kárpát-medence kisebbségi vidékein. A magyarok, a magyarul beszélők száma tragikus módon csökkent, hogy csak példákat mondjak, a rendszerváltás idején Erdélyben 2,1 millió magyarról beszéltek, ez a szám mára másfél millió alá csökkent; a Felvidéken valamikor több mint egymillió magyar élt, ez ma nagyjából félmillió; a Vajdaságban a közel háromszázéves magyarság létszáma a felére vagy még kevesebbre esett vissza; és Kárpátalján is igen nagy visszaesés tapasztalható. Ezek szerint a valamikor 15 milliós magyarság ma jó esetben 12-12 és fél milliós létszámot mutat. Olyan demográfiai veszteség ez, amely mindenképpen figyelmeztetést jelent, elemezni kell ennek okait, és intézkedéseket kell kidolgozni ennek megállítására. Az Anyanyelvi Konferencia több évtizedes munkája igen hatékony volt ebben a tekintetben, egyike volt azoknak az intézményeknek, amelyek eredményesen védelmezték anyanyelvünk és nemzeti kultúránk fennmaradását.

Mi az, ami a leginkább elgondolkodtatja a mai magyar kultúra kapcsán?

– A magyar kultúra helyzete az utóbbi évtizedben észrevehetően romlott. Egyrészt amiatt, hogy a szellemi életben, az irodalmi életben is igen szenvedélyes viták dúlnak, egyesek nem tartózkodnak a kölcsönös gyűlölködéstől és rágalmaktól sem. Az irodalomnak természetes velejárói a viták, azonban ezeket a vitapartner megértésének szellemében kellene lefolytatni. A kulturális életben tapasztalható gyűlölködést nagyon veszélyesnek tartom, hiszen a magyar történelem már többször bizonyosságát adta annak, hogy ez a nemzeten belüli szellemi „polgárháború” milyen veszteségeket okozhat. Elég talán, ha csak Trianonra utalok.

Állandóan utazik, különösen a Kárpát-medencében. Melyik a legkedvesebb tája, ahová a legszívesebben megy?

Mindenhová szívesen utazom, igen sok barátom, kollégám, ismerősöm van: írók, tanárok, tudósok, papok szerzte a Kárpát-medencében. Szeretem Kolozsvárt, a székely városokat, Nagyváradot (éppen a napokban tértem vissza ezekből a városokból), Pozsonyt, Kassát, Újvidéket, Szabadkát, Ungvárt és Beregszászt. Bevallom, leginkább Erdélyben érzem otthon magamat, ha átkelek a Királyhágón, egyszerre ragad magával a fájdalom és az öröm, a veszteségtudat és a büszkeség – ez maga az emberi sors.

B. G.

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Rendkívüli közgyűlést tartott az *Anyanyelvpolók Szövetsége* 2014. október 13-án. Ezen megszavazták a Fővárosi Törvényszék által az alapszabályban elrendelt módosításokat.

*

A Magyar Nyelvőr Alapítvány első ízben 2014. október 3-án Marosvásárhelyen tette közzé a *Magyar Nyelvőr Díjjal* elismert kutatók névsorát. Kitüntették **Balázs Géza** nyelvészt, néprajzkutatót, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének tanszékvezető tanárát és **Tóth Etelkát**, a tanszék főiskolai docensét, több magyar helyesírási kiadvány szerkesztőjét, valamint **Péntek János** nyelvészt, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem professzor emeritusát, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnökét. Balázs Géza és Tóth Etelka Budapesten vette át a díjat (l. képünkön). Kiss Róbert Richard, a Magyar Nyelvőr Alapítvány társadalmi tanácsadó testületének elnöke elmondta: a hagyományteremtő szándékkal, először kiosztott díjat azoknak ítélik oda, akik a legtöbbet tették a magyar nyelv ápolásáért az elmúlt évben határon innen és túl. Az alapítvány kuratóriuma a Magyarországon élők, illetve a határon túliak köréből választ ki egy-egy díjazottat, valamint elismerésben részesíti azt, aki a legtöbbet tette az alapítvány céljainak megvalósításáért.

*

Balázs Géza és Minya Károly *Kettesnyelvünk* című könyvének bemutatója 2014. szeptember 25-én volt Nyíregyházán a TIT-székházban. A

rendezvényre mintegy százan voltak kíváncsiak. A regisztrált résztvevők jutalomkönyvet kaptak.

*

Ötödik Kolozsvári Magyar Napok (2014. augusztus 20–24.). Az Igen, tessék! mozgalom Kincses többnyelvűség címmel szervezett programot a sajátos etnikai, nyelvi és vallási kirakóst felmutató városban, pl. Történelmi többnyelvűség. A Bánffy-palotában kiállítás a kolozsvári magán- és hivatalos nyelvhasználat történetéről, Jelenkori magyarnyelvűség. A mozgalom gazdasági hálózatba kívánja szervezni azokat az erdélyi cégeket, amelyek magyarul is fogadják a vendégeket. Siker. Egy addig kizárólag román nyelven kiszolgáló „cégtulaj” másnap magyarul is beszélő munkatársat alkalmaz, hogy igényelhesse az Igen, tessék! mozgalom matricáját.

Sátoraljaújhelyi díjazottak

A 42. Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny 2014. évi országos döntőjén Sátoraljaújhely plakettjét és a vele járó pénzjutalmat a következők vehették át Szamosvölgyi Péter polgármestertől: Bodza Ádám András, a csepregi Nádasy Nádás Műszaki, Közgazdasági, Informatikai Szki. tanulója (tanára: Musatits Györgyi), Boros Norbert, a székesfehérvári Belvárosi I. István Középisk. tanulója (tanára: Tóth Erzsébet), Buzás Boglárka, a győri Révai Miklós Gimn. tanulója (tanára: dr. Juhász Attila), Csontos Gábor Márk, a szekszárdi Garay János Gimn. tanulója (tanára: Bosnyák Eszter), Gajdár Tamás, a bp.-i Puskás Tivadar Távközlési Technikum tanulója (tanára: Karnerr Judit), Ghyczy András, a bp.-i Veres Pálné Gimn. tanulója (tanára: Bardi Mária), Gyórvári Noémi, a bp.-i Szent István Közgazdasági Szki. tanulója (tanára: Baranyai Andrea), Hellinger Ákos, a bp.-i Fazekas Mihály Főv. Gyak. Isk. és Gimn. tanulója (tanára: Turcsányi Márta), Horváth Dávid, a bp.-i Kossuth Lajos Gimn. tanulója (tanára: Hargitai Gergely), Horváth Vivien, a győri Kazinczy Ferenc Gimn. tanulója (tanára: Szívósné Vársárhelyi Zsuzsanna), Jászai Adél, a barcsi Dráva Völgye Középisk. tanulója (tanára: Tornai Katalin), Kocsi Ádám, a bp.-i Fazekas Mihály Főv. Gyak. Isk. és Gimn. tanulója (tanára: Turcsányi Márta), Márton Andrea Bianka, a bp.-i Bókay János Humán Szki. tanulója (tanára: Adonyi Judit),

Nagyistók Edit, a csongrádi Batsányi János Gimn. és Szki. tanulója (tanára: Kissné Kocsis Mariann), Narancsik Vince, a győri Pattantyús Ábrahám Géza Ip. Szki. tanulója (tanára: Béres Márta), Polán Anna, a soproni Széchenyi István Gimn. tanulója (tanára: Holpár Gabriella), Répási Bálint, a bp.-i Szent István Gimn. tanulója (tanára: Bóka Gábor), Rucska Ferenc, a tatai Eötvös József Gimn. tanulója (tanára: Czina Lászlóné), Rudisch Ferenc Martin, a szegedi Radnóti Miklós Kísérleti Gimn. tanulója (tanára: Gortva Tamás), Saufert Eszter, az egri Gárdonyi Géza Ciszterci Gimn. és Szki. tanulója (tanára: Dr. Szabó Zsuzsanna), Szőke Dorina, a kiskunhalasi Szilády Áron Gimn. tanulója (tanára: Péter Mariann), Tóth Regina Krisztina, a celldömölki Berzsényi Dániel Gimn. tanulója (tanárai: Tóthné Bali Krisztina és Horváth Sarolta), Végh Viviana Anna, a szombathelyi Horváth Boldizsár Közgazdasági és Inf. Szki. tanulója (tanára: Fábíán Éva), Wintermans Monika, a pécsi Szent Mór Iskolakp. tanulója (tanára: Bayer Ildikó), Zsigmond Előd, a kolozsvári Református Kollégium tanulója (tanára: Rácz Melinda).

A bírálóbizottság Sátoraljaújhely Város Önkormányzatának emléklapoktétjét és pénzjutalmát adományozta azoknak a szaktanároknak, akik ismételtelen kitűnő eredménnyel készítették fel tanítványaikat a versenyre. A díjat ebben az évben Fábíán Éva, a szombathelyi Horváth Boldizsár Közgazdasági és Inf. Szki. tanára és Tóth Erzsébet, a székesfehérvári Belvárosi I. István Középisk. tanára kapta.

Molnár Csikós László koszorúzási beszéde (Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 2014. október 11.)

Több mint egy évszázad választ el bennünket attól a kortól, amelyben helységünk nagy szülötte, Szarvas Gábor élt és alkotott. Addigra már megerősödtek a magyar nyelv pozíciói. A magyar hivatalos lett abban az országban, amelyet az azonos nevű nép hozott létre, és tudományos gondolatok közlésére is alkalmassá vált. Belépett tehát a művelt európai nyelvek közé. Szarvas Gáborék, az új ortológusok azonban nem voltak elégedettek ennek a nyelvnek a minőségével, harcot indítottak a nyelvújításnak erőltetett szóal-

kotásai ellen, ezek ugyanis éles ellen-tétben álltak a magyar hagyománnyal. A köznyelvet ezenkívül idegenszerűségek is csúfították, főként germanizmusok. Olyan szavak és fordulatok jelentek meg benne, amelyek eltávolították a nép nyelvétől. Napjainkban is gondok vannak a magyar köznyelvel, egyrészt amiatt, hogy elárastják a bizalmas stílus kifejezésformái, másrészt a globalizáció hatása érezhető rajta. A hagyományos magyar kifejezésformák megmaradását manapság nem germanizmusok veszélyeztetik, hanem anglicizmusok. Példát véve Szarvas Gáborról, mi is a sarkunkra állhatunk a magyar nyelv épsége és szépsége érdekében, hogy fennmaradásáért ne kelljen lemondania méltóságáról és eredetiségéről.

Lesz-e magyar iskola Szamosújváron, a mezőségi szörványban?

Magyar iskolaközpont épül a mezőségi szörványban! Nagy volt az öröm Szamosújváron, 2010-ben az első kapavágás is megvolt. A román államtól is jöttek ígéretek, de pénz csak Magyarországról érkezett. Az építkezés 2014 nyarán leállt.

Legalább a mi nyelvünk peregjen tovább, míg újra nem kezdik az építkezést. Azt a kevés halk szavú gyermeket az Isten megsegíti, hogy addig se veszték el anyanyelvüket.

Elmerengtem. Rég volt, de igaz volt! A Deák–Eötvös-féle 1868-as törvény értelmében a magyar állam biztosította a nemzetiségek egyenjogúságát. Például a második paragrafusa kimondta: „A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek emellett mindazon nyelven is, amelyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egyötöd része jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.” Ide kívánkozik a 17-es paragrafus is: „A közoktatás sikere a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak legfőbb célja lévén: köteles az állami intézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együttélő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.” E paragrafus értelmében Magyarország annyi színű lett 1868-tól 1914-ig, az első világháború kitöréséig, ahány na-

gyobb nemzetiség élt, vagyis német, szlovák, román, ruszin, horvát és szerb. Ugyanis a magyar állam tele-szórta a Kárpát-medencét nemzetiségi általános iskolákkal és líceumokkal (közéiskolákkal). Ezek többnyire egy-két év alatt felépültek, és a nemzetiségi egyházak használatába kerültek, ahol a gyermekek kizárólag anyanyelvükön tanulhattak 1907-ig, amikor is a Lex Apponyi kimondta, hogy a nemzetiségi iskolákban heti két órában a magyart is kell tanítani, az állam nyelvét. *(Juhos-Kiss János tanár, újságíró)*

Kiadványok

Balázs Géza – Juhász Dezső – Zelliger Erzsébet vál. és szerk.: Élő tájnyelvek. Válogatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Anyanyelv-ápolók Szövetsége anyanyelvi pályázataiból. Anyanyelv-ápolók Szövetsége–Inter, Budapest, 2014.

Erdélyi Erzsébet: Kincsvadászat Nagykovácsán – Helyneveink nyomában. OniPrint, Nagykovács, 2014.

Hódi Éva szerk.: A gondolkodás és a nyelv. (Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 2013.) Ada, 2014.

Kiss Gábor és Kiss Bernadett összeáll.: Bölcs tanácsok. 4000 közmondás, szólás a Czuczor–Fogarasi-szótárból. Tinta, Budapest, 2014.

Kiss Róbert Richard: A fantasztikus nyelv. Mediacom, Budapest, 2014.

Laczkó Krisztina–Tátrai Szilárd szerk.: Elmélet és módszer. Nyelvészeti tanulmányok. Eötvös Collegium, Budapest, 2014.

Magyarai Sára – Bartha Krisztina szerk.: A nyelv közösségi perspektívája. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, Partium Kiadó, Nagyvárad, 2014.

Minya Károly: Új szavak II. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2014.

Raázt Judit és Tóth Etelka szerk.: A politikai beszéd. (A 15. Kossuth-szónokverseny előadásai, beszédei. In memoriam Dobos Krisztina.) Trezor, Budapest, 2014.

Rácz János: Halászat Balatonfüreden és környékén. Balatonfüred, 2010.

Szakonyi Károly: Írók lámpafény-nél. Olvassuk újra! Magyar Írók Egyesülete, Budapest, 2013.

Veszelszki Ágnes szerk.: Hálózat. Századvég 72. (2014/2.)

Voigt Vilmos: A folklórisztika alapfogalmai. Szócikkek. Argumentum, Budapest, 2014.

Zimányi Árpád szerk.: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis XLI. Sectio Linguistica Hungarica. (Budai László 80. születésnapjára.) EKF, Eger, 2014.

Nyelvészeti események

2015. febr. 17. 15.00 Szathmári István köszöntése 90. születésnapján, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest

2015. márc. 30 – ápr. 1. 25. Magyar alkalmazott nyelvészek konferenciája – MANYE, PPKE

2015. április harmadik hete: 48. magyar nyelv hete – Emlékezés Lőrincze Lajosra (tervezett helyszín: Pápa)

2015. április 24–26. 50. Kazinczy-verseny, Győr

2015. május: XIII. anyanyelvi konferencia, MNYKNT (tervezett helyszín: Nyíregyháza)

2015. június 17–21. Második nyelvész-tábor, Sátoraljaújhely – Széphalom

2015. június 19–21. V. anyanyelvi juniális, Széphalom – a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának Lőrincze-konferenciájával

2015. július 6–11. Beszélni nehéz!-körvezetők anyanyelvi tábora, Nyíregyháza

Téli, karácsonyi könyvajánlat

Rácz János: Gyümölcsneves könyv 3500 Ft helyett: 2500 Ft

Balázs Géza: A pesti nyelv 2450 Ft helyett: 1900 Ft

Balázs Géza – Minya Károly: Kettesnyelvünk 2450 Ft helyett 1900 Ft

A három könyv együtt: 5000 Ft

Megrendelhető: Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, iroda@e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666

A lapunkba szánt cikkeket Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat (hír, esemény, kiadvány) a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Mindenekelőtt az ez évi 3. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Oda-vissza! 1. Aka. 2. Lel. 3. Eme. 4. Tét. 5. Anna. 6. Gyógy. 7. Szász. 8. Csúcs. 9. Ziliz. 10. Aga. 11. Imi. 12. Bob. 13. Inni. 14. Ede. A beírt szavak második betűiből (betűjegyeiből) összeolvasható írónev: Kemény Zsigmond.

II. Rejtőzködő fővárosok. 1. Alapazonosság (La Paz, Bolívia). 2. Almalé (Malé, Maldív-szigetek). 3. Berbécs (Bécs, Ausztria). 4. Filoméla (Lomé, Togo). 5. (Hét)köznapias (Apia, Szamoa). E feladatunk jó néhány megfejtőnek nehézséget okozott s bizonyos fokig jogosan, mivel a 2003-ban megjelent Magyar értelmező kéziszótárban a *hétköznapias* szó nem található meg, csak a *hétköznapi* forma. A múlt század közepi hét-kötetes szótárban, igaz, külön értelmezés nélkül mind a *hétköznapias*, mind a *köznapias* szóváltozat benne van. Többen az *átlagos* szóval próbálkoztak, s ebből a Lagos városnevet szánták megfejtésül. Mivel próbálkozásuk nem felel meg ugyan teljesen a feltételeknek, de ötletet, ezt is elfogadtuk.) 6. Hibernáció (Bern, Svájc). 7. Osztriga (Riga, Lettország). 8. Palimadár (Lima, Peru). 9. Szindróma (Róma, Olaszország). (Néhányan a *szimptóma* szót küldték be megfejtésül, de az nem rejt magában városnevet, s amúgy is helytelen, mert nem tünetegyüttesre, hanem csupán tünetre utal.) 10. Tabaki (Baki, Azerbajdzsán).

III. Nyolcszor nyolc. 1. Hóvaktság. 2. Suttogás. 3. Filmgyár. 4. Villamos. 5. Csodálat. 6. Hasonmás. 7. Ajakrúzs. 8. Tatarozó. A megjelölt átlóból kiolvasható jelző: *hullámzó*, a sorok 4., 3., 8., 6., 7., 5., 1., 2. módon való átrendezése után pedig: *vitórlás*.

IV. Szójátékos csattanó. Azt mondta ma a tanár bácsi, hogy megsüthetem a tudományomat.

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a megkívánt 60 pontot, a Tinta Könyvkiadó jóvoltából a következők nyerték meg Bárdosi Vilmos Lassan a testtel! című, 2013-ban megjelent szólás-, illetve közmondásgyűjteményének egy példányát: Czopk Erzsébet Gabriella, Budapest, Erdőkerülő u. 10. II. 10. (1157); Hidi László, Komárom, Újszállási út 2/A (2903); dr. Kadocsa Géza, Szeged, Csöndes u. 8/A (6725); Képes Gáborné, Mátészalka, Bajcsy-Zs. u. 27. (4700); Kránitz Eszter, Sopron, Mikoviny u. 64. (9400); Mersitz Ilona, Vecsés, Bethlen u. 24. (2220); Nagy Anna, Budaörs, Otthon u. 6/4 (2040); Németh Ibolya, Budapest, Balázs park 7. I. 3. (1142); Orosz Bossányi Márta, Szirmabesenyő, Jókai u. 10/a (3711); Sipos Árpád, Dunakeszi, Dr. Legindi J. u. 6. (2120). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladványai

I. Az Ob folyó mentén. Az Ob, mint olvasóink közül sokan tudják is, egy orosz folyó, amelynek partvidékén, közelében éltek, sőt részben élnek ma is nyelvokonaink egyik ágának tagjai, illetve leszármazottjai, az obi-ugorok. Rejtvényünknek azért ez a címe, mert benne az „Ob menti”, azaz az *ob* betűk utáni, közvetlenül mellettük levő betűkkel játszunk. A feladat: meghatározásainkra olyan szóval kell válaszolni, amelyben megtalálható az *ob* betű-, illetve hangpár. Ha megoldásuk helyes, akkor a megfejtésül beírt szavaknak közvetlenül az *ob* utáni betűit összeolvasva egy gyermekjáték nevére bukkannak. A hét beküldött szóért 1-1, az *ob* „menti” betűkből kialakuló szóért pedig 7 pont jár, összesen tehát 14.

1. Magas ház lebontásakor szokásos művelet
2. Épületrész
3. Passzió
4. Ésszerűtlenül viselkedő személy jelzője lehet
5. A fül része
6. Népnyelvi szóval góral
7. Dorbézol

II. Öt helységnév. Olvasóinknak öt meghatározásfélét adunk. Nem is annyira meghatározások ezek, inkább kis szövegdarabok. Mindegyik egy-egy rejtvény, amelynek egy-egy magyar város vagy ismert helység a megfejtése. De vigyázat! A megoldás módusa mindegyikben más. Fel is sorolom az alkalmazandó módokat, mégpedig betűrendben: anagramma, betűáthelyezés, intarzia, palindrom, szótagcsere. Arra már olvasóinknak kell rájönniük, hogy melyik módszer melyik rejtvényhez tartozik. Mindegyik helynév megtalálása 4 pontot ér, a telitalálatos megfejtés tehát 20-at.

1. Rád pasas vár
2. Sokba kerül
3. Szerény báj
4. Iszap alkonyat
5. A vagyon nagyobb ré . . . . . eoné, a kisebb Eleké

III. Rejtőzködő férfiak. Két ezt megelőző számunkban már kerestünk rejtőzködő fővárosokat, valamint elemeket. Most mindegyik meghatározásunkra olyan szóval kell válaszolni, amelyben – intarziászerűen – egy férfi utónév is ott rejtőzik. Minden helyes válasz 1 pontot ér, de ha a megfejtés telitalálatos, akkor a 15 férfinév megtalálásáért 5 jutalompont is jár. Ha olvasóink valamelyik válaszukban nem is 1, hanem 2 nevet is találnak, azért külön pont már nem jár nekik, legföljebb dicséret. A hibátlan megfejtés értéke tehát 20 pont.

1. A görög mitológia szerint az első nő, híres a szelencéje
2. Kuruzslással, jóslással foglalkozó személy
3. Kétoldalt lelógó, hosszú „férfiékesség” az arcon
4. Ifj. Alexandre Dumas címszereplő hölgyének jelzője
5. Két hullám egymást erősítő vagy gyengítő kölcsönhatása
6. Az akusztikában a decibel a mértékegysége
7. Szőlősgazda
8. Nyers energiahordozó tárolására alkalmas henger alakú tárgy
9. Cseppfertőzéssel terjedő gyermekbetegség
10. Zöldséggel és hússal kevert párolt rizs
11. Tó vagy tenger jelzője lehet teljes szélcsendben
12. Tompán színjátszó fényű
13. Szállításra előkészített holmi
14. Zenemű rögzített formájának sokszorosítása
15. A betörők egyik fontos eszköze lehet a behatoláshoz

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Csátrács című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 79 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyvet nyerhessen. A feladványok megoldását **2015. február 1-jéig** küldhetik el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek a rejtvényekkel való sikeres megbirkózást és boldog új évet kívánnak a nemegyszer csavarintos feladványok készítői:

Gerley Imre (III.), Grétsy László (II.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

	A SZÓ- JÁTÉKOS CSATTA- NÓ	AZONO- SÍTANI TUDJA	SZERZE- TESREND FŐNÖKE	FENYŐFA BARNA DÍSZE	IDŐMÉRŐ ESZKÖZ ALKAT- RÉSZE
KOMBÁJN- NAL DOLGOZÓ					
SÜRŰ, HEVES ESŐ					
HASZ- TALAN					
KOCSIS NYELES ESZKÖZE					
A GARAM PARTJAI!			ZUHOGNI KEZDI!		
IGEN, ANGOLUL			TISZTÍTÁS MARATVA		
ÁLLANDÓ TÉVÉ- MŰSOR HIDROGÉN				GRAMM. RÖVIDEN AZ ALFÖLD RÉSZE	
ÁGVÉGI					
BOB ...; USA-BELI GITÁROS		VANÁDIUM ÉS URÁN		BALLAGÁ- SI MENET	
		LAJCSI		NULLA KÉSZÜL A VIZSGÁRA	
DÉL, RÖV. MEGLELI OTTHONÁT					
KÉN					
ECETES LÉBEN TÁLALJÁK					
MECSEKI MAGAS- LAT PÉCSNÉL			COGITO ERGO ...		
AAA!			VICCHÓS LAKÁJ!	RÁDIUSZ TÁJKÉP- FESTŐ (LÁSZLÓ)	ÓRA KÖZEPE! A SZABADBA
GRAFIKUS HASZNÁL- TA PAPIR					BENTRÖL PÁRATLAN DÍSZ!
RÓMAI 5-OS		ELŐADÓ, RÖVIDÍTVÉ		RITKA NŐI NÉV	
A BŐR VEGYJELE		ZORRO JELE		KOVA- DARABI	
					RÓMAI 100-AS HANGOS NEVETÉS
REMÉNY- KEDÉS		TÉTET EMEL			KELET, RÖVIDEN
SVÉD AUTÓJEL		AZ EGYIK IGEIDŐ			TÁGAS HELYISÉG
SZAJ- SZÉLEK!			ÓZD KÖZEPE!	RENDE- LET, RÖV.	SOMOGYI VÁROSKA
CSŐ BELSEJE!			GYAPOT- KÖTEG	MI AZ HOGYI!	UKRÁN TANÁCS
					ROVÁT- KÁK SORA KIRÁLYI, RÖVIDEN
ERDÉLYI VÁRME- GYE VOLT ALJÁHOZ				SZÁNDÉK KÖZELRE MUTATÓ SZÖCSKA	
ILYEN IGE IS VAN					
	Ö				PÓRÁZ VÉGÉN VANI!

CSATÁRCSEL

A labdarúgók évadzáró vacsoráját áramszünet zavarja meg.

– Nyugalom, fiúk, megoldom a mobilommal! – szólal meg a csapat gólzsákja.

– Hogyan?

– Most szépen elmulatjuk a szerződéséért kapott pénzt, közben felhívom a konkurens csapatot, hogy ugyanennyiért aláírok nekik.

– És mi ebben a megoldás?

(A választ lásd az ábrában!)

Új szavak, kifejezések (82.)

Nem szótározott szavak tárháza

bakancslista – hely vagy program, amit nem lehet kihagyni az életünkből. Pl. „Ez nem szerepelt a bakancslistámon”.

butatelefon – hagyományos telefon, az okostelefon ellentéte

bőregér l. *tapipad*

dunavirág – védett kérészfaj. Pl. „A Duna budapesti szakaszán 2012-ben a legfontosabb természetvédelmi esemény a *dunavirág* (Ephoron virgo) nevű védett kérészfaj tömeges megjelenése volt, amire a vízszennyezések miatt közel negyven éve nem volt példa.” (origo.hu)

gömölye – hólabda (Vajdaság)

hagymakupolás térfoglalás – ortodox templomok építése hagyományosan nem ortodox vallású településeken

hegyi tangó – a lakodalmas rock helyi megnevezése (Vajdaság)

indulatkezelési problémája van – erőszakos (politikailag korrekten)

koldustöpörtyű (kúdzüstöpörtyű) – faeper (Termin, Vajdaság)

kombó – párosított, összetett. A *kombinált* szó rövidítése, pl. „ciki a zokni-szandál *kombó*”.

megkócosodik – opálos, rossz színű lesz (pl. az eperpálinka, Bácska)

motlevél – motivációs levél (rövidítve)

nejlonceleb – nem igazi (pillanatnyi) sztár

nekirugaszkodó vállalat – a *startup vállalat* magyarítása (MP javaslata)

okosautó – különféle informatikai technikával felszerelt gépjármű. Pl. „Egy tanulmány szerint az *okosfunkciók* komolyan befolyásolják majd a jövőbeni autóválasztásainkat” (Metropol, 2014. 09. 18.)

sorozatszínész – szappanoperában, más (tévé-)sorozatokban szereplő színész

sörcikli – sörbicikli, söröző a vendégek által hajtott biciklin (új budapesti szolgáltatás)

Sportolda – sportközpont (felirat Pécsen)

szerelemlakat – szerelmesek szerelmük jeléül nyilvános helyen, pl. hídon lezárt lakatot helyeznek el (terjedő népszokás)

tapipad – a *touchpad* magyar neve; további magyarítások: *érintőpad*, *bőregér* (az utóbbi KR javaslata)

tapitelő – érintőképernyős telefon

yolo – *you only live once* – csak egyszer élsz. Angol rövidítés, de a magyar szlengben is megjelent. A *yolo* felkiáltással mindenféle vad és veszélyes dolog (tetoválás, fülbelövés stb.) kipróbálására vállalkoznak.

A rovat 1998–2010. közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk.: Balázs Géza) című kötet. Megrendelhető itt: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közzétehet itt is: www.szomagyarito.hu. 2015-ben megjelenik a Jelentés a magyar nyelvről új kötete.

B. G.
balazsge@due.hu

UTOLSÓ OLDAL

Folynak a munkálatok

Hazafelé tartva egy táblát pillantok meg, amely az elkerített járdára helyezve arra hívja fel a járókelők figyelmét, hogy:

Vigyázat!
A tetőn munkálatok folynak.

Azelőtt ezt írták ki: *Vigyázat, a tetőn dolgoznak!* Ez tömörebb is volt, hatásosabb is. De talán nem eléggé hivatalos.

Erről eszembe jut egy feljegyzésem, amelyet a rádiót hallgatva készítettem néhány évvel ezelőtt. Ezt mondja a műsorvezető: „Az időjárásról további helyfüggő információkat közlünk ... órákor.” Ez régebben így hangzott: „Körzeti időjárás-jelentés ... órákor.” Vagyis négy szóval kevesebbet vett igénybe, mint a mai „szakszerűbb” megfogalmazás.

Két szó helyett hat szó, köztük olyanok, mint a *helyfüggő* meg az *információ*. Biztos, hogy megéri? Ezek után lehet, hogy meg sem hallgatom az előrejelzést. Nem bízom bennük.

Nyelvészkedik a polgármester

Egyik napilapunkban egy polgármester választát idézik valamilyen jogi kérdésre. De ez a válasz érdekes módon nem jogi vagy politikai, hanem inkább nyelvészeti síkon mozog. Olvaszuk csak: „Jogi értelemben a feltételes mód – »megveheti« – azt a szándékot engedélyezi, hogy adott esetben a bérlő jelezheti ezt a szándékát, de semmilyen elkötelezettséget nem jelent a tulajdonos számára, hogy ezzel a jogával a bérlőt hagyni kell élni”, és így tovább.

A cikk felcímében ki is emelték, hogy „nyelvészkedik a polgármester”. De rosszul nyelvészkedik, mert a *megveheti* nem feltételes módú igealak (az ez lenne: *megvenné*), hanem a *megvesz* igéből képzett ún. ható ige, a *megvehet* egyes szám 3. személyű, tárgyas ragozású, kijelentő módú alakja. A ható ige logikailag kétségtelven valamely feltétel, körülmény fennállására utal, ami az adott cselekvés végrehajtását, a történést megtörténtévé teszi. Ettől azonban a ható ige kijelentő módja még nem válik feltételes móddá.

Jó néhány évvel ezelőtt Felde Györgyi írt Szakszavakkal szakszerűtlenül címmel a nyelvtani szakkifejezéseknek a köznyelvben való pontatlan használatáról (Mondd és írd!, 2. kiadás, 389–390). Remek példái közül hadd idézzek kettőt: „Azt a szóösszetételt, hogy »közérdekű bejelentés«, nagyon sokan megtanulták, de ...”; „Mondhatnám azt is, hogy ellopta édesanyjától [a kisfiút], de ezt a jelzöt nem akarom használni”. A *közérdekű bejelentés* nem szóösszetétel, hanem szószerkezet, az *ellopta* nem jelző, hanem igei állítmány. Ez azonban, úgy látom, nem zavarta, talán nem is érdekelte az újságíró.

Közben eltelt néhány évtized, de a nyelvtani műveletlenség nem csökkent, hanem nőtt. Az idézett polgármesternek jogi szempontból igaza lehet, nyelvtanilag azonban téved. Ezért jobb lett volna, ha érvelésében nem merészkedik nyelvészeti vizekre. Vagy, urambocsá, utána néz a dolognak, mielőtt ilyen fejtegetésekbe bocsátkozik.

Karba tett kézzel?

Még az év elején egy meghívónak a sajtóban is közzétett szövegében az alábbiakat olvashattuk: „Diákok vagyunk, akik nem bírják tovább karba tett kézzel nézni azt a rombolási folyamatot, amelyet az oktatásban megfigyelhetünk.”

Ne foglalkozunk most a felhívás tartalmával. Azt azonban érdemesnek látszik megjegyezni, hogy a *karba tett kézzel* kifejezés helyett szerencsésebb lett volna ezzel a szólásszerű állandó

szókapcsolattal élni: *ölbe tett kézzel*, vagyis 'tétlenül'. Talán a *kart karba öltve* (= együttes erővel) analógiája zavarta meg a szöveg íróját. A *nem bírják* helyett én ezt írtam volna: *nem tudják*. Végül a mellékmondat szórendje sem mondható vitathatatlanul helyesnek. Más szórenddel így hangzott volna: „amelyet az oktatásban *figyelhetünk meg*”.

Lehet, hogy mindez már a felhívásban emlegetett „rombolási folyamatnak” a következménye? Hiszen középiskoláinkban nem tanítanak se frazeológiát, se stilsztykát. Sőt magyar nyelvtant se, mármint alaposan.

Akinek a hátán jött ki a mellkasa

Tudományos ismeretterjesztő hetilapunk történelmi tárgyú cikkében ezt olvasom Orániai Vilmos meggyilkolásáról: „Az egyik mérgezett golyó a mellkasán érte Vilmost, amely átfúrva a tüdejét, a hátán jött ki.”

Horrorfilmbe illő, egyben azonban anatómiai különlegeségeket is tartogató jelenet! Hogy is van ez? A mellkasa átfúrta a tüdejét, és aztán a hátán jött ki? De mi történt közben a mérgezett golyókkal?

A félreértést az alárendelt összetett mondat pongyola megfogalmazása okozza. Ha ugyanis a főmondatban nincs utalószó (márpedig itt nincs: „Az egyik mérgezett golyó a mellkasán érte Vilmost, ...”), akkor a mellékmondatot („amely átfúrva a tüdejét, a hátán jött ki”) a főmondatnak az utolsó, hozzá legközelebb álló főnévire vonatkoztatjuk („a mellkasán ..., amely ...”).

De valójában nem is lett volna szükség alárendelésre. Helyette magyarosabb is, érthetőbb is a kapcsolatos mellérendelő mondatkapcsolás: „Az egyik mérgezett golyó a mellkasán érte Vilmost, és átfúrva a tüdejét a hátán jött ki.” A módhatározót a még könnyebb megértés kedvéért gondolatjelek közé is tehetjük: „és – átfúrva a tüdejét – a hátán jött ki.”

Szegény Vilmos! Miközben ezt elmagyaráztam, és az olvasó is megértette, a herceg el is vérzett. De a merényletnek nemcsak ő lett az áldozata, hanem a magyar nyelvhelyesség is.

Régi és új piárosok

Februári számunkban állandó szerzőnk, a kecskeméti tudós tanár, Holczer József így emlékezett vissza diákkorának egyik eseményére: „A hittanárunk végigkerékpározta a várost, hogy a *piáros* fiúkat megnyerje e lélekemelő ügynök”, mármint az ünnepi ministrálásnak.

Ezek a *piáros* fiúk a helybeli piarista gimnázium tanulói voltak. Ahogy a piarista szerzetes tanárokat is neveztek *piaroknak* vagy *piároknak*: a *piaroknál* (*piároknál*) tanult.

Egy mai átlagolvasó számára a *piáros* egészen mást jelent: valamely cég olyan munkatársát, aki PR-rel (public relationnel) foglalkozik, vagyis a reklámok és a média tervszerű felhasználásával építi a kapcsolatot a vállalkozás és annak lehetséges igénybe vevői között. Ez a PR (*péer*) angolosan ejtve így hangzik: *piár* vagy *piár*. A köznapi nyelvhasználatban már nemcsak mondják, hanem írják is így: *piáros* vagyok egy *multinál*.

Persze a régi és a mai *piárosok* jól megférnek egymás mellett, mert a szövegkörnyezet rendszerint eligazít abban, melyikről van szó. Ezenfelül a *piárosok*, mint Holczer tanár úr példája is tanúsítja, egyben kitűnő *piárosok* is lehetnek, ha anyanyelvünk ügyéről van szó.

Kemény Gábor

